

Nemzeti Stratégiai Jelentés
a megfelelő és fenntartható nyugdíjakról

Magyarország

2005. július

Tartalomjegyzék

1.	Az előzetes megjegyzések	5
2.	A magyar nyugdíjrendszer, nyugdíjpolitika fő jellemzői, demográfiai, társadalmi és gazdasági kihívások	5
2.1.	A magyar nyugdíjrendszer főbb jellemzői, a követendő célok	5
2.2.	A nyugdíjrendszer főbb kihívásainak áttekintése	6
3.	A közös céloknak való megfelelés	7
3.1.	A nyugdíjak megfelelése	7
3.1.1.	Politikai célok	7
3.1.2.	Jelenlegi helyzet	7
3.1.3.	Jövőbeni kilátások és politikai kihívások	15
3.1.4.	A jövőbeni megfelelést biztosító stratégiák	16
3.2.	A nyugdíjrendszerek pénzügyi fenntarthatósága	18
3.2.1.	Politikai célkitűzések	18
3.2.2.	Jelenlegi helyzet	18
3.2.3.	A jövőbeni kilátások és politikai kihívások	19
3.2.4.	A finanszírozási rések kezelésének stratégiái	21
3.3.	Nyugdíjrendszerek modernizációja a gazdaság, a társadalom és az egyének változó szükségleteire válaszolva	27
3.3.1.	A nyugdíjrendszer munkaerőpiaci és foglalkoztatási mintákra vonatkozó elégtelen alkalmazásából adódó megfelelési rések	27
3.3.2.	Nemek esélyegyenlősége és a nyugdíjrendszerek esélyegyenlőségre gyakorolt hatásai	29
3.3.3.	Egyéb reformkérdések	31
3.3.4.	Átláthatóság, alkalmazhatóság és nyugdíjreform politikák	31
4.	Következtetések	33

Mellékletek jegyzéke

- 1. számú melléklet: EU által kért adatok, nyugdíjindikátorok a 2005. évi Nyugdíjstratégiai Jelentéshez ***
- 1.1. táblázat: Népeség korcsoport szerinti megoszlása, 2003
 - 1.2. táblázat: Születéskor, 60 és 65 éves korban várható élettartam, 2002
 - 1.3. táblázat: Demográfiai időskori függőségi ráta, 2003
 - 2.1. táblázat: Lakáshasználati státusz korcsoportonkénti alakulása, 2002
 - 2.2., 2.3., és
 - 2.4. táblázat: Lakáshasználati mutatók egyes háztartástípusok szerint, 2002
 - 3.1. táblázat: 1 főre jutó GDP és növekedési ráta, 2002-2004
 - 3.2. táblázat: Foglalkoztatási és munkanélküliségi ráták korcsoportok szerint, 2003
 - 3.3. táblázat: Szociális védelmi kiadások és nyugdíjkiadások a GDP %-ában, 1995, 2000, 2002
 - 3.4. táblázat: Adósságállomány és költségvetési egyensúly, 2002, 2003
 - 4.1. táblázat: Szegénységi kockázati ráta nemenként és korcsoportonként, 2002
 - 4.2. táblázat: Szegénységi kockázati ráta a lakástulajdonosi státusz szerint, 2002
 - 4.3. táblázat: Szegénységi kockázatok különböző jövedelmi küszöbök mellett, 2002
 - 4.4. táblázat: Relatív szegénységi kockázat, 2002
 - 4.5. táblázat: Szegénységi kockázatok a fő aktivitási státusz szerint, 2002
 - 4.6. táblázat: Relatív medián jövedelem arány, 2002
 - 4.7/a. táblázat: Jövedelem-összetétel, 2002
 - 4.7/b. táblázat: Jövedelem-összetétel kvintilisek szerint, 2002
 - 4.8. táblázat: Medián nyugdíjak a medián keresetek arányában, 2002
 - 4.9. táblázat: Jövedelem-eloszlás egyenlőtlenségei, 2002
 - 4.10. táblázat: Jövedelem-eloszlás relatív egyenlőtlenségei, 2002
 - 4.11. táblázat: Alapeset teoretikus helyettesítési rátái, 2005, és előrejelzés 10 év múlva, 2010-re, 2030-ra , 2050-re
 - 5.1. táblázat: Foglalkoztatási ráták, 2003, és előrejelzés 2010-re, 2030-ra és 2050-re (a megfelelő népeség %-ában)
 - 5.2. táblázat: Tényleges gazdasági öregségi függőségi ráta, 2003, és előrejelzés 2010-re, 2030-ra és 2050-re
 - 5.3. táblázat: Idősebb foglalkoztatottak foglalkoztatási rátája, 2003
 - 5.4. táblázat: Munkaerő-piacról való tényleges visszavonulási életkor, 2001, 2002, 2003
 - 6.1. táblázat: Szegénységi kockázatok nemek szerinti különbségei egyes korcsoport és háztartástípus szerint, 2002
 - 6.2/a. táblázat: Relatív medián jövedelem eltérései nemenként és korcsoportonként, 2002

* - előzetes adatok, 2002, amíg az Eurostat véglegesen nem validálja

2. számú melléklet: Nemzeti háttér adatok

2.0.1/a. táblázat:	Népességi korfa, 2040
2.0.1/b. táblázat	Népességi korfa, 2050
2.0.2. táblázat:	Nyugdíjasok korfája, 2004
2.0.3. táblázat:	Öregedési index (60+ évesek / 0–19 évesek) alakulása 1995 és 2050 között
2.0.4. táblázat	65+ évesek arányának alakulása 1995 és 2050 között
2.1. táblázat:	Átlagos nyugdíjkifizetések nemenként, saját és származékos jogok szerint, a 65-74 éves és a 75 éves és idősebb nyugdíjasoknál
2.2. táblázat:	Öregségi nyugdíjminimum és létminimum összege, aránya
2.3. táblázat:	Öregségi átlagnyugdíjak, átlagkeresetek, nyugdíjminimum és minimálbér alakulása
2.3/a. táblázat:	Főellátásként folyósított özvegyi nyugdíjak száma és átlagösszege
2.3/b. táblázat:	Öregségi, korhatár feletti rokkantsági és özvegyi nyugdíjban részesülők létszáma
2.3/c. táblázat:	Nyugdíjak reálértékének változása 1991-2002 között
2.3/d. táblázat:	Nyugdíjak reálértékének változása 2003-2006 között
2.4. táblázat:	Minimum jövedelem garanciák időseknek
2.5. táblázat:	Egyéb rászorultság-függő ellátások
2.6/a. táblázat:	Házi segítségnyújtásban és szociális étkeztetésben részesülők száma nem és korcsoport szerint, 2002
2.6/b. táblázat:	Idősek otthonában élő időskorú ellátottak száma, 2001
2.7. táblázat:	Korosztályi számlák
2.8. táblázat:	Nyugdíjreform hatása a költségvetés hosszú távú egyensúlyára
2.9. táblázat:	Öregségi nyugdíjban részesülők átlagos szolgálati ideje
2.10/a. táblázat:	Hosszú távú prognózis, eredménytáblák
2.10/b. táblázat:	Nyugdíjbiztosítási Alap költségvetése a nyugdíjak nettó értékének beszámításával
2.11/a. táblázat:	Foglalkoztatási ráták Magyarországon korcsoportonként, 1995-2000
2.11/b. táblázat:	Európai Unió és Magyarország célkitűzései 2010-re
2.11/c. táblázat	Munkaerő-piaci mutatók, 1992-2004
2.11/d. táblázat:	Magyarországi munkanélküliségi ráta korcsoportonként, 1992-2004

3. számú melléklet: Teoretikus helyettesítési ráta eredményei

4. számú melléklet: Foglalkoztatáspolitikai, konkrét intézkedések

5. számú melléklet: Nyugdíjazási életkor alakulása

1. Előzetes megjegyzések

Magyarországon a nyugdíjrendszer fenntarthatóságának kérdéseire a '90-es évtizedben előkészített és 1998-ban bevezetett strukturális nyugdíjreform és az 1997. évtől elkezdett korhatáremelés irányította az érdeklődést, s ez kiemelt figyelmet kapott a civil szféra széles köreiből is. Ezek az előzmények segítettek a Stratégiai Jelentés kidolgozását, egyeztetését. A Stratégiai Jelentés elkészítéséhez a felkészülést azzal kezdtük, hogy a nyílt koordináció célkitűzéseit és módszerét bemutattuk az egyeztetésbe bevont érdekképviselői szervezeteknek. Ehhez igen hasznos alapot nyújtott a 2003 júliusában az EU szakértőivel közösen megrendezett Nemzeti Szeminárium, ahol a civil szféra képviselőinek és neves kutatóknak a bevonásával megvitattuk a nyugdíjrendszerünk jelenlegi és jövőbeni fő problémáit, valamint a nyílt koordinációs módszer egyes kérdéseit.

A kidolgozó munkát Tárcaközi Bizottság irányította és felügyelte, amelyben a legérintettebb tárcák (ICSSZEM, PM, FMM) és hivatalok (KSH, ONYF) elsőszámú vezetői mellett helyet kaptak a szakterület elismert, független szakemberei is. Az egyes részterületek anyagait 4 tematikus munkabizottság tagjai, valamint felkért független kutatók dolgozták ki, az ICSSZEM szakfőosztályának koordinálásával. Az ICSSZEM és a PM szakembereiből alakult szerkesztőbizottság által összeállított jelentéstervezetet a szakértői munkabizottságokkal történt egyeztetés után megtárgyalta és véleményezte az Idősügyi Tanács (IT), az OÉT (szociális partnerek) szakbizottsága, a civil szféra számos testülete és eljuttattuk az érintett OGY szakbizottságok részére is. Az IT tagjai a Jelentésben foglaltakkal egyetértettek, de hiányolták a nyugdíjas szervezeteket foglalkoztató aktuális kérdések megjelenítését, a korrekciós nyugdíjmelés problémáját és az indexálás megváltoztatásának igényét. A szociális partnerek egyetértettek abban, hogy komoly, korrekt, megalapozott a jelentés, a komplex megközelítés áttörést jelent, egyetértenek ezzel a szemlélettel. A Stratégiai Jelentést a Kormány a július 6-ai ülésén hagyta jóvá, az EKTB-ban, Gazdaságpolitikai Kabinetben és a Közigazgatási Államtitkári Értekezleten történt tárgyalást követően. A jelentéstervezetet – a nyitott koordinációs módszer és a közös célkitűzések ismertetésével – az ICSSZEM honlapján is megjelentettük az érdeklődő polgárok véleményét kérve. A jelentés jó alkalmat ad a nyugdíjismeretek terjesztésére, a nyugdíjtudatosság hangsúlyozására, valamint a hosszabbtávú szemlélet alakítására.

2. A magyar nyugdíjrendszer, nyugdíjpolitika fő jellemzői, demográfiai, társadalmi és gazdasági kihívások

2.1. A magyar nyugdíjrendszer főbb jellemzői, a követendő célok

Magyarországon az időskori ellátórendszerek legfőbb intézménye a kötelező nyugdíjbiztosítási rendszer, amely gyakorlatilag a foglalkoztatottak, önfoglalkoztatók teljes körére, a munkanélküli ellátásban és egyes szociális ellátásban részesülőkre kiterjed. Az időskori jövedelembiztonság alapintézményét jelenti, az időskorúak jövedelmének több mint kétharmadát (közel háromnegyedét) biztosítja.

Az 1997-es nyugdíjreform keretében az addig egységes felosztó-kirovó finanszírozású kötelező nyugdíjbiztosítási rendszer részlegesen privatizálásra került. Így a **kötelező nyugdíjrendszer** kételemű, ún. vegyes rendszeré alakult: háromnegyedét teszi ki a felosztó-kirovó **társadalombiztosítási rendszer** (a társadalombiztosítási nyugellátásról szóló 1997. évi LXXXI. törvény), negyedét pedig az egyéni számlás kötelező **tőkefedezeti rendszer** (magánnyugdíjpénztári rendszer, a magánnyugdíjról és a magánnyugdíj-pénztárakról szóló

1997. évi LXXXII. törvény). Ez utóbbiban a pályakezdőknek kötelezően rész kell venniük, a többi biztosított szabad döntése alapján választhatta azt. Ezen kívül 1993 óta működik az **önkéntes** tőkefedezeti **nyugdíjpénztári** rendszer (az önkéntes kölcsönös biztosítópénztárakról szóló 1993. évi XCVI. törvény).

A magyar nyugdíjpolitika alapvető célja, hogy tartós megélhetési biztonságot nyújtson, és biztosítsa a nyugellátások értékállóságát. Magyarország deklarált célnak tekinti, hogy:

- a nyugdíjak az aktív életkorban elért jövedelemmel (befizetett járulékkal) arányosan, a biztosítási elv következetes érvényre juttatásával kerüljenek megállapításra;
- a kötelező nyugdíjrendszerben az ellátási kiadások GDP-hez viszonyított együttes aránya tartható legyen;
- a nyugellátások vásárlóértéke a gazdaság teljesítményével, teherbíró-képességével összhangban emelkedjen;
- a szociális típusú nyugdíjtranszferek funkcióját a szociális ellátórendszer vegye át, emiatt ne csorbuljon a nyugdíjrendszer biztosítási karaktere, a járulékfizetéssel vásárolt, azzal arányos nyugellátás elve;
- maradjanak meg a társadalombiztosítási elvű szolidaritás elemei (nemek között, a rokkantsági és a hátramaradotti alrendszerekben);
- folytatódjon az öngondoskodás térnyerése, a magánszféra szerepvállalása az időskori biztonság megteremtésében;
- biztosítva legyen a nyugdíjrendszer hosszú távú fenntarthatósága.

A hazai nyugdíjrendszerben 1993. évben az önkéntes kölcsönös biztosító pénztári rendszer kialakítása, valamint az 1997. évi átfogó nyugdíjreform, a magánnyugdíjpénztárak működésének kezdete lényeges szemléletváltozás igényét is jelentette. A társadalom számára a reform azt az üzenetet közvetítette, hogy az időskori ellátórendszerek működtetése a jövőben már nem kizárólag állami feladatot jelent, s hogy az időskori jövedelembiztonság forrását nem kizárólag az aktív generációk befizetései jelentik, hanem az az egyének egész életpálya során követett biztosítási, járulékfizetői magatartásán is múlik. Az önkéntes pénztárakkal a nyugdíjcélú megtakarítás államilag is támogatott intézménye alakult ki, a magánnyugdíjpénztárak pedig a kötelező rendszer egy részének egyéni számlára történő felhalmozás alapján működő megvalósítását jelentik.

2.2. A nyugdíjrendszer főbb kihívásainak áttekintése

A finanszírozhatóság fenntartásának legfőbb kockázati tényezői a következők:

- **A foglalkoztatás alakulása.** A nyugdíjrendszer jelenlegi és jövőbeni kilátásait is nagymértékben befolyásolja, a foglalkoztatottság alakulása (1. számú melléklet 3.2. táblázat).

Az 1990-es évek elejének időszakát a munkaerőpiac kialakulása, a foglalkoztatási helyzet drasztikus átalakulása (munkahelyek tömeges megszűnése, a munkanélküliek nagy aránya, gyors és hektikus változások), az adó és a járulékfizetők számának csökkenése jellemezte. Ez hozzájárult a Nyugdíjbiztosítási Alap deficitjének növekedéséhez. A hosszabb távú modellszámítások is egyértelművé teszik, hogy a foglalkoztatottság emelkedése elengedhetetlen a demográfiai kihívások kezeléséhez. A hazai munkaerőpiaci

politikának ezért központi kérdése a foglalkoztatottsági szint növelése, valamint az idősebb korúak foglalkoztatásának ösztönzése.

- **A demográfiai kihívás.** Az idősek, inaktívok számának növekedése – figyelembe véve a termékenység, a halandóság várható alakulását, ennek hazai sajátosságait –, az időskori függőségi ráta romlása az előreszámítások szerint hosszú távú tendenciának tekinthető (baby-boom generációk és azok gyermekei nagy létszámú nyugdíjas csoportot képeznek, az átlagos élettartam is nő). A felosztó-kirovó rendszer terjedelmének csökkentése, a korhatáremelés, a kötelező tőkefedezeti rendszer és az önkéntes nyugdíjpénztári rendszer működtetése is e probléma hosszú távú kezelését célozza. A legidősebb korosztályok létszámának várható gyarapodása komoly kihívást jelent az egészségügyi, a szociális ellátási és szolgáltatási rendszerben is. A népesség idősödését szemléltetik a 2. számú melléklet 2.0. táblázatai.
- **Államháztartási, költségvetési deficitek.** A Nyugdíjbiztosítási Alap hiányának finanszírozásához szükséges jelenleg is nagymértékű állami hozzájárulás az államháztartás egyensúlyi kockázatát is növeli. A célkitűzés a foglalkoztatási ráta fokozatos növelése révén a közteherviselési képesség és készség javulása, továbbá a kockázatok szerint elkülönített és egészében önfinanszírozó rendszer kialakítása a Nyugdíjbiztosítási Alapban.

A legfőbb kihívás tehát, **hogy ne legyen szükség a járulékok, adók emelésére (sőt, azok mérséklése lenne kívánatos!), a nyugdíjrendszer ne rontsa az államháztartás egyensúlyát, s biztosítható legyen a nyugellátások színvonalának megőrzése.**

3. A közös céloknak való megfelelés

3.1. A nyugdíjak megfelelősége

3.1.1. Politikai célok: A nyugdíjrendszer szociális célkitűzései

A magyar nyugdíjrendszer átalakításának célkitűzései között a '80-as évek közepe óta mindvégig hangsúlyosan megfogalmazódott az az igény, hogy a nyugdíj időskorban megfelelő színvonalú jövedelmet és méltányos életszínvonalat biztosítson (**2. célkitűzés**). Fontos törekvés volt a nyugdíjrendszer és a szociális ellátórendszer olyan átalakítása, amely megakadályozza az időskori elszegényedést (**1. célkitűzés**), továbbá a változó társadalmi, demográfiai, foglalkoztatáspolitikai, szociális, gazdaságpolitikai feltételekkel összhangban érvényesíti a szolidaritást (**3. célkitűzés**).

3.1.2. Jelenlegi helyzet: eszközrendszer és a célok végrehajtása

A magyar nyugdíjrendszerre jelenleg az átmeneti állapot a legjellemzőbb kifejezés. A '90-es évek elejétől az állami nyugdíjrendszerben végrehajtott folyamatos korrekciók a biztosítási elv erősítését célozták. Az 1997. évi strukturális nyugdíjreform a társadalombiztosítási rendszer fokozatos átalakítására és a kötelező tőkefedezeti rendszer létrehozására irányult. Miután a társadalombiztosítási rendszerben bevezetett intézkedések egy része (korhatáremelés, nyugdíjszámítási szabályok) 10-15 éves átmenet során fejt ki hatását, másik része 2013 után lép életbe, a nyugdíjak megfelelőségére vonatkozó jelenlegi jellemzők döntően a korábbi társadalombiztosítási felosztó-kirovó nyugdíjrendszer hatásait tükrözik. A reform során létrehozott tőkefedezeti rendszer szerepe a 2030-as évektől lesz számottevő, ezért a jelenlegi helyzet értékelésénél alig játszik szerepet, viszont nagyon fontos funkciója van a fenntarthatóság, illetve a nyugdíjak jövőbeli megfelelőségének biztosítása

szempontjából. Ez az átmenetiség magyarázza a magyar nyugdíjrendszer 11 célkitűzés alapján történő értékelésénél az egyes részrendszerek eltérő súlyát.

A nyugdíjak megfelelőségének biztosítását a '90-es években az alábbi intézkedések, korrekciók segítették:

- a korábbi rendszer folyamatos korrekciója, a jogosultsági kritériumok szigorításával, a szociális profil és a tipikus állami transzferek, segélyek leválasztásával (a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény megalkotásával);
- a korábbi nyugdíjazás előtti legjobb keresetű évek beszámítását a nyugdíjalapba felváltotta az életkereset fokozatos beszámításán alapuló rendszer (a nyugdíjazás előtti utolsó öt évből választott 3 év helyett 1987-et követő minden év keresete beszámít a nyugdíjalapba);
- nyugdíjkorhatár emelés¹: a korábbi – a nőknél 55 év, a férfiaknál 60 év – nyugdíjkorhatár 2009-re mindkét nem esetében egységesen 62 év;
- a garantált nyugdíjminimum jogosultsági feltételeinek jelentős szigorítása (a korábbi 10 év helyett 20 év járulékfizetési időszak);
- a garantált nyugdíj indexálás rendszerének 1993. évi bevezetése valamint 2001-től a svájci indexálásra történő áttérés, az özvegyi nyugdíj jelentős emelése, a tizenharmadik havi nyugdíj bevezetése (2003-tól fokozatosan).

A '90-es évek az öngondoskodás tudatosításának évtizede volt: az önkéntes pénztári és a tőkefedezeti rendszer kialakítása és az állami rendszernek a piacgazdasági körülményekhez igazítása azt az üzenetet hordozza, hogy az időskori jövedelembiztonságot hosszabb járulékfizetési idővel lehet megalapozni, amelyben az állam mellett az egyéneknek is szerepük, felelősségük van.

Az 1993 óta működő önkéntes nyugdíjpénztárak az időskori gondoskodás fontos elemévé váltak, s a résztvevők száma az elmúlt években jelentősen nőtt, amelyet az állam jelentős adókedvezményekkel ösztönzött: a saját befizetésekre (korábban 50 %) jelenleg 30 % adókedvezmény jár egy meghatározott összeghatárig (évi 100.000 forint), amely a 2020-ig nyugdíjba vonuló korosztályoknak magasabb összegű (évi 130.000 forint). A munkáltatók által fizetett tagdíj-hozzájárulás – havonta a minimálbér összegéig – adó- és járulékmentes. A piaci életbiztosításokat az állam 20 %-os adókedvezménnyel támogatja.

A társadalmi kirekesztés megakadályozása, időskori szegénység elkerülése (1. célkitűzés)

A minimális nyugdíj garanciái

A magyar nyugdíjrendszerben garantált nyugdíjminimum nem jelent automatikus garanciákat az időskori szegénység elkerülésére. Ezt a célkitűzést a nyugdíjrendszer nem önmagában, hanem a szociális védelmi rendszer egyéb – rászorultsági elvű – kiegészítő ellátásaival együtt hivatott biztosítani.

¹ Az átmeneti időszakban nincs a törvényben közvetlenül rögzített, az adott időpontra érvényes korhatár, hanem az egyes születési évjáratok nyugdíjjogosultsága van életkoronként eltérően meghatározva, a férfiaknál a 62 év korhatár 2000-ben teljesült.

Garantált nyugdíjminimum legalább 20 év járulékfizetés után jár. Legalább 15 év szolgálati idő résznyugdíjra jelent jogosultságot, melynek nincs minimum összege. A járulékokat – néhány kivételtől (gyes, gyet, bedolgozói ill. részmunkaidős foglalkoztatás) eltekintve – legalább a minimálbérnek megfelelő szinten szükséges befizetni.

Eltérő szintű jövedelemgaranciát jelent az özvegyi nyugdíj, amely az elhunyt nyugdíjának 50%-a a nyugdíjkorhatárt betöltött, vagy rokkant özvegynek, ha saját jogú nyugellátásban nem részesül. Saját jogon nyugdíjas özvegynek (illetve két árvaellátásra jogosult gyermeket nevelő özvegynek) az elhunyt nyugdíjának 30%-a jár özvegyi nyugdíjként. Az özvegyi nyugdíjnak garantált minimum összege nincs, azonban a kiszámításakor az alapját képező saját jogú nyugdíj minimumát figyelembe kell venni.

A nyugdíjrendszer keretében az ún. kivételes méltányossági nyugdíjemelés konstrukciója keretében is van mód az alacsony – a nyugdíjminimum kétszeresénél kisebb összegű – nyugdíjak eseti emelésére. A kérelemre adható emelésnél előnyben részesülnek az idősebb, hosszabb szolgálati idővel rendelkező nyugdíjasok (2002 óta több mint 400 ezer fő kapott kivételes, 6-10 százalékos körüli emelést).

2005. januárban a nyugdíjasok 62 %-ának ellátása az átlagnyugdíj alatt van. Ezen belül közel 10-13 % körüli részarányt képviselnek a nyugdíjminimumot csekély összeggel meghaladó nyugdíjak.

A nyugdíjminimum összege 2005. január 1-én 24.700 Ft, értéke csökkenő az elmúlt évtizedben mind a nyugdíjak átlagos szintjéhez, mind pedig a bérminimum összegéhez viszonyítva. Nyugdíjminimum körüli (alatti és a minimumot 10-15%-kal meghaladó) nyugdíjat azonban a saját jogú nyugdíjasok mindössze 2%-a kap. A nyugdíjminimum az öregségi átlagnyugdíj mintegy 40 %-át tette ki 2004-ben. Ugyanakkor orientációs szerepe meghatározó volt az elmúlt évtizedekben: a szociális rászorultsági segélyekre való jogosultságot, e segélyek színvonalát ehhez igazították, amely sok anomáliát okoz. Az 1997. évi nyugdíjreform szándéka szerint a deklarált nyugdíjminimum megszűnne, melynek funkcióját a jövőben a szociális ellátások mértékére irányadó ún. szociális minimum veszi át.

A kötelező tőkefedezeti rendszerben jelenleg nincs járadék-minimumot garantáló szabály, de a rövid felhalmozási időt elérő nyugdíjba vonulók 2013-ig visszaléphetnek a társadalombiztosítási rendszerbe.

A háttér-adatokat a 2. sz. melléklet 2/1-2/4. sz. táblázatai tartalmazzák.

A minimális jövedelem jelenlegi garanciái

Az időskori szegénység elkerülésére vonatkozó célkitűzés Magyarországon nem kizárólagosan a nyugdíjrendszerben, hanem a szociális védelmi rendszer egészének keretei között, számos más eszköz együttes hatásaként értékelendő.

Az, aki nem szerzett saját jogon nyugdíjat, vagy annak összege elmarad egy meghatározott összegtől – rászorultsági elven – időskorúak járadékára jogosult. Erre – a nyugdíjreformmal egyidejűleg bevezetett – az állami (központi és helyi) költségvetés által finanszírozott szociális transzferre az a személy jogosult a korhatár betöltése után, akinek a házastársával együtt számított 1 főre jutó jövedelme az aktuális nyugdíjminimum 80 %-a, vagy egyedül állóként 95 %-a alatt van. Az időskorúak járadéka erre a szintre egészíti ki a meglévő

alacsony jövedelmeket. 2006. január 1-jétől az időskori járadék a nyugdíjminimum összegének 130 %-a lesz az egyedül álló, 75. évét betöltött személyeknek, akiknek havi jövedelme nem haladja meg az öregségi nyugdíjminimum 130 %-át.

Az időskorúak járadékára jogosultak száma jelenleg rendkívül alacsony (2003-ban 6-7 ezer fő), amely azt jelzi, hogy jelenleg – a korábbi enyhe jogosultsági feltételek következtében – még közel 100%-os lefedettséggel van nyugdíj, nyugdíjszerű jövedelem biztosítva az időskorú populációnak.

Az időskori minimális megélhetés garanciái az alábbiak szerint épülnek fel:

- a társadalombiztosítási járulékfizetéssel megszerezhető nyugdíjminimum 2009-ig, és/vagy
- a rászorultsági alapon nyújtott kiegészítő/helyettesítő időskorúak járadéka (megélhetést nyújtó segélyek kategóriája), valamint
- és ezt kiegészítendő rászorultság-függő (meghatározott szükségletekhez kapcsolódó) egyéb pénzbeli ellátások (lakásfenntartási támogatás, adósságvállalási segély, eseti segély, temetési segély), továbbá
- természetbeni ellátások és egyéb, az ingyenességig terjedő kedvezményeket biztosító díjú szolgáltatások (egészségügyi ellátás, a gyógyszerek térítési díját átvállaló közgyógyellátás, utazási kedvezmények, kedvező díjszabású szociális szolgáltatások, szociális étkeztetés, házi ápolás, idősek klubjai, szociális otthoni elhelyezés).

Az ún. kiegészítő szociális ellátások közös jellemzője, hogy döntően a helyi önkormányzaton keresztül jutnak el az érintettekhez, finanszírozásuk normatív módon illetve a helyi és központi költségvetés osztott finanszírozásával történik. Az egészségügyi ellátás és az utazási kedvezmények központi költségvetésből finanszírozott szociális transzferek.

Az idősek intenzív egészségügyi és szociális gondoskodást igényelnek. Az egészségügyi ellátás a nyugdíjasok számára térítésmentes, a gyógyszerek térítési díját a közgyógyellátás vállalja át azoknál, akiknél a rendszeres gyógyszerköltségek kifizetése veszélyeztetné megélhetésüket. Ez az ellátási forma becslések szerint mintegy 330 ezer időskorú személyt ér el, a 60 éves és idősebb lakosság 15,6 %-át.

Az alapszolgáltatási szinten megszervezett szociális gondoskodás leggyakoribb **formái a szociális étkeztetés, a házi segítségnyújtás, a családsegítés és a nappali ellátást nyújtó idősek klubja**. Szakosított ellátást nyújtanak az átmeneti vagy tartós elhelyezést biztosító **bentlakásos otthonok**. Az ellátások igénybevételének alapfeltétele a szociális rászorultság, amit a szociális törvény tágabban értelmez, mint a pénzbeli ellátásoknál. A szolgáltatásra való rászorultságot annak is meg lehet állapítani, akinek jövedelmi helyzete viszonylag jó, de életvitelét valamely körülmény veszélyezteti (pl. nem képes magát ellátni, ügyeket intézni).

Házi segítségnyújtást 2002-ben az összes település 59 %-ában szervezték meg, a 60 éven felüliek alig 2 %-át érte el ez a gondozási forma. Az étkeztetés lényegesen elterjedtebb, a települések 71 %-a biztosítja². A napi egyszeri meleg étel 2002-ben a 60 éven felüliek háztartásainak 3,8 %-ába jutott el.³

² Bácskay Andrea: Gondozási formák az idősellátásban – a szociális alapellátás. Időskorúak Magyarországon, KSH, Budapest, 2004.

³ Házi segítségnyújtásban 2003-ban 44 ezer, szociális étkeztetésben 105 ezer fő részesült, 10 ezer 60 éven felüli lakosra jutó ellátottak száma 205,7 illetve 492,5 fő volt.

A 60 év felettek közül 44 ezer (a korosztály 2 %-a) részesül valamilyen intézeti ellátásban, többségük – 85 %-uk – tartós elhelyezést biztosító szociális intézményben. Az intézetben élő idős korúak további 5 %-áról gondoskodnak a fekvőbeteg ellátást biztosító intézmények, 4 %-áról pedig az átmeneti elhelyezést biztosító szociális intézmények.⁴

A háttéradatokat a 2. sz. melléklet 2/4-2/6. sz. táblázatok tartalmazzák.

A szegénység kockázata az idősök körében

Arra a kérdésre, hogy a nyugdíjrendszer milyen mértékben képes megakadályozni az időskori elszegényedést, a szegénységi kockázatok alakulása adhat választ. Ehhez azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy Magyarországon az objektív szükségletekre alapozott megélhetési minimum és az 1 főre jutó átlagos jövedelem meglehetősen közel helyezkedik el egymáshoz, a jövedelmek eloszlása miatt az átlagos és minimális jövedelem közötti rés csekély (az utóbbi években a felfelé differenciálódás a jellemző).

A nyugdíjindikátorok⁵ és a nemzeti háztartásstatisztika adatai szerint az idősök szegénységi kockázata némileg kedvezőbben alakult, mint a 65 (60) év alatti populáció egészének szegénységi kockázata. Ennek hátterében azonban nem a nyugdíjjövedelmek aktívakéhoz képest dinamikusabb növekedése áll, hanem az a jelenség, hogy a munkaerőpiaci bizonytalanságnak kitett aktív korúak jövedelemfluktuációjával szemben a nyugdíj biztos és kiszámítható jövedelmet jelentett a vizsgált időszakban.

Az 1 főre jutó nettó jövedelem szerint vizsgálva, a 60 év feletti idősök előnye 2 %-pontot tesz ki az országos átlaghoz viszonyítva, ami az aktívknál a magasabb eltartotti aránnyal van összefüggésben. A fogyasztási egységre jutó jövedelmek alapján sem tapasztalható az idősöknél elmaradás, az megegyezik az országos átlaggal. Jelentősebb eltérés a 60 év alattiak javára csupán az azonos típusú idős és fiatal háztartások jövedelmének összehasonlításánál áll fenn.

Az elmúlt 10-15 évben a nyugdíjasok jövedelmi helyzete a gyermekes családokéhoz képest viszonylagos javulást mutat annak ellenére, hogy a nyugdíjemelés mértéke a '90-es években kismértékben elmaradt az átlagkereset-emelkedés ütemétől, a nyugdíjasok relatív jövedelempozíciója az aktívakhoz képest romlott és a nyugdíjak vásárlóereje a keresetekhez képest később, 2003-ban érte el az 1989-es szintet. Ennek hátterében a romló inaktivitási ráta áll, amelynek következtében nőtt az aktív keresőkre jutó eltartottak száma, ez magyarázza a nyugdíjasok relatív jövedelempozíció romlása mellett javuló jövedelmi helyzetét, az 1 főre jutó jövedelmet vizsgálva.

A '90-es éveket megelőzően a nyugdíjas státuszba kerülés sokak számára a lecsúszást, a szegénységet jelentette. Ez a helyzet a 90-es évektől megfordult, mivel a rendszerváltás jelentős életszínvonal romlással járt, de a nyugdíjasok jövedelmi helyzete az aktívakénál

⁴ Kapitány Gabriella – dr. Lakatos Miklós: Az idős korúak főbb demográfiai jellemzői a Népszámlálások alapján Idős korúak Magyarországon, KSH, Budapest, 2004.

⁵ Az EU Szociális Védelmi Bizottsága Indikátor Munkacsoportja (SPC ISG) a közösen megfogalmazott célok összevetésében ún. nyugdíjindikátorokat (pension indicators) fogalmazott meg, amelyek részben a laekeyi indikátorokhoz illeszkednek, másrészt az idős korúakra, nyugdíjakra vonatkozóan mélyebb betekintést engednek. Az erre vonatkozó adatokat az 1. számú melléklet tartalmazza, amely részben EUROSTAT adatokon, jórészt pedig egyeztetett metodika szerint a KSH. Háztartásstatisztikai adatbázisból nyert számításain alapul.

kevésbé romlott. 1997-ig a nyugdíj reálértéke is jelentősen csökkent⁶, amely a nyugdíjasok életkörülményeit is nagymértékben rontotta, de a nyugdíjasok stabil jövedelme relatíve előnyös helyzetet jelentett a tömeges munkanélküliséggel sújtott, gyermekeket eltartó aktív korosztályhoz képest.

A KSH felmérése szerint az idősök körében az országos átlagnál mérsékeltbb jövedelmi egyenlőtlenségek a jellemzők: a nyugdíjasok nagy tömegben a középső, (vagy annál alig magasabb) jövedelem-tizedekben helyezkednek el, az alsó három és a legfelső decilisben az idősök részesedése az arányosnál kisebb. Az a tény azonban, hogy a jövedelem skála alján elhelyezkedőknél a szegények között kisebb mértékben találunk 60 év felettieket, mint a lakosság átlagában, nem jelenti azt, hogy ne lennének az idősöknek olyan jól körülhatárolható csoportjai, ahol a szegénységi kockázatok jelentősek:

- Egyik ilyen, egyre népesebb csoport az egyszemélyes háztartásban élő idős nők, akiknek fő jövedelemforrása a nyugdíj, amely a nőknél 23 %-kal alacsonyabb összegű, mint a férfiaknál. A nyugdíjasok között a nemzeti átlagot meghaladja az egyszemélyes háztartások aránya, amelynek nagy részét alacsony jövedelemmel rendelkező özvegy nők alkotják. A 75 éves és idősebb egyszemélyes háztartások 21,2 %-a szegény⁷.
- A másik, szintén növekvő létszámú csoportot azon nyugdíjasok alkotják, akiknél az idős kor sajátos „korfüggő” szükségletei – súlyos betegség, ápolási igény, önellátás korlátozottsága – hatványozottan jelen vannak. Náluk még jobb jövedelmi viszonyok mellett sem jut elegendő forrás a megszokott életszínvonal fenntartására. Igen komoly szegénységi kockázatokkal szembesül a tartósan beteg, közgyógyellátásban nem részesülő személyek köre, ez a probléma a csak idősökből álló 970 ezer háztartás mintegy egyharmadát, 287 ezer háztartást érintett 2002-ben. A kistérségeken élő idősök kockázatát is növeli, hogy a szociális szolgáltatások itt a legkevésbé kiépítettek (kistérségi társulások).

Az elért életszínvonal fenntartásához szükséges lehetőségek megteremtése (2. célkitűzés)

A nyugdíjak relatív színvonalát jól jellemzi az átlagnyugdíjnak az országos nettó átlagkeresethez mért aránya. 2003. évben az összes nyugellátás 1 főre számított havi átlagos összege 52.360 Ft volt, az országos nettó átlagkeresethez mért aránya 59 %. Ez a ráta az öregségi nyugdíjknál is e körüli, az önálló hozzátartozói ellátásoknál 35,8 % volt. Az elmúlt 10 évben a nyugdíjak teljes körére kiszámított ráta⁸ 56,3 és 61,3 % között ingadozott, az ingadozásokat alapvetően az adott évi nyugdíjmelés, eseti nyugdíjintézkedések, a korábbi évek kereseteinél a valorizációs mértékek eltérései, a nyugdíjba vonulók összetétele befolyásolta.

Az új megállapítású öregségi nyugdíjak nettó átlagkeresethez viszonyított aránya az elmúlt 10 évben a nyugdíjazottak összetétele miatt ingadozott. A '90-es évek elején megállapított nyugdíjak esetében 54-57 % körül alakult, mivel többen mentek rövidebb szolgálati idővel nyugdíjba. Az 1997. évi korhatáremelést követően, azokban az években, amikor a hosszabb szolgálati idő mellett lehetett jogosultságot szerezni előrehozott öregségi nyugdíjra, ez a

⁶ KSH, Háztartásstatisztika. 2002.

⁷ Minél idősebb korú személyről van szó, annál nagyobb az esélye, hogy egyszemélyes háztartásban él (a 60-69 éveseknél ez az arány 62 %, a 80 éves és idősebbek korcsoportjában 91 %). Az egyedül álló, vagy özvegy idős nők szegénységi kockázata az átlagosnak a 2,5-szerese. KSH, Háztartásstatisztika. 2002.

⁸ Magyarországon jelenleg a nyugdíjak nem adóznak ezért a nettó átlagkeresettel való összehasonlítás indokolt.

mutató nőtt, így pl. a 2000-ben megállapított öregségi nyugdíjknál átmenetileg 73 %-ra ugrott, 2003. évben 68,8 % volt.

A teoretikus helyettesítési ráták⁹ számításánál figyelembe vett alapeset több okból sem felel meg a magyar helyzetnek: a közösen elfogadott paraméterek, a 65 éves nyugdíjkorhatár nem tekinthető tipikusnak. 2003-ban az átlagos nyugdíjba vonulási kor a férfiaknál 59,7 év, a nőknél 58,6 év volt (az átlagos szolgálati idő 37,7 év). A közös paraméterek a 2003-ban nyugdíjba vonulók kevesebb, mint fél %-ára érvényesek. Ráadásul ezek a kalkulációk a továbbdolgozást ösztönző nyugdíj-bónusz miatt félrevezető eredményt jeleznek, mivel férfiaknál az eredeti nyugdíjhoz képest 6-18 %-os, a nőknél extrém esetekben akár 60 %-os nyugdíjszínvonal növekedést is eredményezhetnek.

A nettó helyettesítési ráta 2005-ben egy olyan tipikus esetben, ahol az átlagkeresettel rendelkező férfi 62 éves korában, 38 év szolgálati idő után vonul nyugdíjba, 83%-os szinten alakul, ha figyelembe vesszük a tizenharmadik havi nyugdíjat is (a tizenharmadik havi nyugdíj nélkül ez a ráta 75 % lenne). A magyar helyzet illusztrálására szolgál az a négy variáns, amely tipikusnak tekinthető férfi (I.) és női nyugdíjak (II.), illetve minimálbér és minimális szolgálati idő melletti (III.), valamint „hosszú szolgálati idő pályáiv töréssel” (IV.) jellegű esetet mutat be. Itt 2005-ben az I. esetre magas, 86,6 %-os, a nőknél II. 71 %-os, a minimális esetre, III. 55 %-os helyettesítési ráta adódik. 2050-re ugyanilyen paraméterek mellett a helyettesítési ráta 3-7 %-pont csökkenése a jellemző. A megszakított életutak a rövidebb szolgálati idő következtében alacsonyabb helyettesítési rátát eredményeznek, a nyugdíjazás 10. éve az indexálási szabályok miatt alacsonyabb helyettesítési rátát tesz lehetővé.

Az idők jövedelembiztonságának fontos összetevője a megszerzett nyugdíjszínvonal reálértékének fenntartása, vásárlóértékének tartós biztosítása. E tekintetben a mögöttünk álló másfél-két évtized gyakorlata nem volt konzekvens: a rendszerváltást megelőző 10 évben a nyugellátások emelése nem egységes, nem rendszerszerű volt, hanem évenkénti döntés alapján differenciáltan történt és elmaradt a fogyasztói árnövekedéstől. A rendszerváltást követően az éves rendszeres nyugdíjindexálás törvényi követelménnyé vált, normatív – bár az évtized egyes szakaszaiban változó – szabályok szerint. Ugyanakkor a rendszerváltás gazdasági válság, nagymértékben csökkenő GDP és csökkenő reáljövedelem időszakát jelentette, így természetesen a nyugdíjak sem lehettek reálérték-tartóak. A reálérték-vesztés mélypontja 1996-ban volt, 1989 évhez képest megközelítette a 30 %-ot, és 2003-ban pótlódott vissza az 1989-es szintre (részletesen a 2. sz. melléklet 2.3/c. táblázatban).

Az ingadozó reálérték alakulás miatt a nyugdíjasok jelentősen eltérő helyzetbe kerültek attól függően is, hogy melyik évben mentek nyugdíjba. A differenciált mértékű emelések miatt általában elmondható, hogy az alacsony nyugdíjak értékmegőrzése megtörtént, míg a magasabb nyugdíjak tartós reálérték-vesztést szenvedtek el.

A jövőbeli nyugdíjszínvonal alakulásánál új helyzetet teremt a 2001-től bevezetett svájci indexálás, amely a nyugdíjemeléseknél 50-50%-os arányban a fogyasztói árnövekedést és a nettó átlagkeresetek növekedését veszi figyelembe. Ez hosszú távon – tartós gazdasági és reálkeresetnövekedést feltételezve – a keresetek növekedésétől tartósan elmaradó nyugdíjemelést jelent. E tendencia hatását átmenetileg mérsékli, illetve némileg korrigálja a 2002-től

⁹ SPC ISG által közreadott közösen elfogadott metodika alapesetként kezelt verziója. Erről, valamint a magyar helyzetet jellemző 4 variánsról a 3. sz. melléklet ad részletesebb információkat.

fokozatosan bevezetésre kerülő tizenharmadik havi nyugdíj és a kiegészítő özvegyi nyugdíjak 30 %-ra történt emelése.

A jövőben a létszámában is egyre bővülő idősebb generáció egyre hosszabb ideig élvezni fogja nyugdíját. Bár Magyarország lemaradása az EU átlagtól a születéskor várható élettartam tekintetében jelentős (lemaradás nőknél 4,5 év, férfiaknál 6,5 év), a 60 ill. 65 éves életkorban várható lemaradás ennél mérsékeltebb (a férfiaknál 3,5 és 3 év, a nőknél 2,9 és 2,6 év).

A szolidaritás előmozdítása (3. célkitűzés)

Generációk közötti szolidaritás

A II. világháború után bevezetett felosztó-kirovó rendszer fontos célkitűzése volt, hogy a körülményekhez képest a nyugdíjasoknak tisztességes jövedelmet biztosítson. A felosztó-kirovó rendszer jelentős jogkiterjesztéssel tette lehetővé sokak számára a saját jogú nyugdíj megszerzését – igen könnyen teljesíthető jogosultsági feltételek mellett. Ennek terheit a korábbi befizetések nem alapozták meg, azt a jelenlegi aktív korosztályok viselik.

A generációk közötti újraelosztás számszerűsítésére tesz kísérletet egy közelmúltban napvilágot látott kutatás, amely retrospektív korosztályi elszámolás (korosztályi számlák) keretében vizsgálja e kérdést¹⁰.

A tanulmány az egyes évfolyamokra jellemző nyugdíjas életpályákat hasonlítja össze az évjáratonkénti járulékfizetési és nyugdíjas pályákkal. A kettő egyenlegét felhasználva vizsgálja azt a kérdést, hogy mely korosztályok nettó nyertesei és melyek nettó befizetői a rendszernek. A kalkuláció kiindulásként a 2000. év életkor szerinti nettó egyenlegeit vette alapul, a retrospektív nyugdíjgörbék alakulása a járulék-profilok görbéihez hasonlóan a rendszer beéréséről tanúskodik: a nyugdíjjogosultak száma és az általuk biztosítottként teljesített szolgálati idő átlagos hossza jelentősen megnőtt.

A retrospektív járulék- és nyugdíjpályák, valamint a kiinduló évre jellemző egyenleg felhasználásával kiszámításra kerültek a teljes nettó nyugdíj-életpályák. A kapott eredmények – a nemzetközi tapasztalatokhoz hasonlóan – jelentős újraelosztást mutatnak a rendszerbe elsőként belépő korosztályok javára. A nyereség az első körülbelül 20-25 évfolyam számára folyamatosan emelkedik, majd a most 70 évesekig folyamatosan csökken, de még mindig pozitív szaldóval zárul. A később született korosztályoknál azonban a rendszer minden évfolyam számára veszteséges. A legnagyobb nettó életpálya-befizetők az 1940 és 1955 között születettek, a náluk fiatalabbak esetében a nettó veszteség folyamatosan csökken.

Ugyanezen tanulmány az 1997-es reform generációk közötti transzferekre gyakorolt hatását vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy a reform csökkentette a későbbi generációkra háruló potenciális terheket, miközben a jelenleg aktív korú generációk terhei növekedtek.

A generációk közötti szolidaritással összefüggésben említendő meg, a kiegészítő jogosultságok biztosítása a felosztó-kirovó rendszer keretei között, amely főleg inaktív nőket érint, vagy az alacsonyabb keresetű özvegy nők megélhetését javítja. A minimális jövedelmet

¹⁰ Gál R. I. és Tarcali G. (2003): Pension reform and intergenerational redistribution in Hungary. *The Economic Review (Japan, 54, 237-47.)*

Megjegyzés: A számítás a teljes körű adatok hiányában nem tudta figyelembe venni a II. Világháború előtt a tőkefedezeti rendszerben szerzett várományokat.

biztosító garanciák, a társadalombiztosítási rendszerben és azon kívül szintén a generációk közötti szolidaritás példái.

Bizonyos szolidaritási elemek a '97 óta működő tőkefedezeti rendszerben is fellelhetők. Annak ellenére, hogy ez befizetéssel meghatározott tőkefedezeti rendszer, a nemek közötti egyenlőtlenségeket unisex halandósági ráta alkalmazásával mérséklük, illetve több garanciális elem is be van építve (pl. hozamkiegyenlítési mechanizmus, az elvártnál magasabb hozamok hozamkiegyenlítési tartalékba kerülnek, és ha a realizált hozam elmarad az elvárt hozamsáv alsó határától, e tartalék terhére írják jóvá a tagok egyéni számláit).

Idősek közötti szolidaritás

A nyugdíjrendszer a jövedelmek szociális szempontú elosztását valósította meg, amelyet az is jelez, hogy az elosztás felső és alsó 20 %-ának jövedelmei közötti szórás a 65 év fölötti populációnál egyenletesebb, mint a 65 év alattiaknál.

Jelenleg jelentős redisztributív mechanizmusok hatnak a nyugdíjjövedelmek mérséklése irányába (degresszív skála, átlagkereset degresszív beszámítása, az alacsony jövedelmek magasabb, közel 100 %-os helyettesítési rátával történő figyelembevétele). A jövőben, 2013-tól az új nyugdíj megállapítási szabályok szerint ezek a hatások megszűnnek, de megmaradnak a gyermeknevelés, a beteg hozzátartozó ápolása, a munkanélküliség miatti karrier-megszakítások nyugdíjhátrányait kiküszöbölő preferenciális szabályok a társadalombiztosítási rendszerben. A tőkefedezeti rendszer – jellegénél fogva – ilyen típusú szolidaritási elemeket nem tartalmaz.

Jelentős a nyugdíjrendszer belső szolidaritási mechanizmusainak hatása a nemek közötti egyenlőtlenségek kiküszöbölésére, ám a jövőben ez változik, a nyugdíjba vonuláskori különbségek fokozatosan eltűnnek a rendszerből, az új nyugdíj-megállapítási szabályok az alacsony és a magasabb keresetek közötti eltéréseket nem korrigálják¹¹.

1993 előtt olyan kompenzációs mechanizmusok működtek, amelyek az alacsony nyugdíjak értékvesztését nagyobb mértékben pótolták vissza. Gyakorlatilag az értékvesztés a legidősebb, nem alacsony nyugdíjból élőknel jellemző.

3.1.3. Jövőbeni kilátások és politikai kihívások

Az idős személyek jövedelmének jövőbeni alakulását a demográfiai folyamatok keretei között és a foglalkoztatottsági mutatókban várható javulás, de a jövőbeni nyugdíjasok jelenlegi foglalkoztatási profilja tükrében kell vizsgálni. Természetesen jelentős szerepet játszik az a tény is, hogy az 1997-ben elindított nyugdíjreform hatásai fokozatosan jelentkezők, s egyre nagyobb súlya lesz a 2060-2070 körül beérő tőkefedezeti rendszernek.

A magyar demográfiai időskori függőségi ráta (65 év feletti/15-64 évesek) jelenleg közel 3 %-ponttal kedvezőbb az EU-15 átlagánál és az előreszámítások szerint 2050-ben is mintegy 5 %-ponttal lesz jobb. Ez a mutatónk a 2003. évi 22,4 %-ról 2050-ben 48,3 %-ra nő (EU-15 átlag 25,2 és 53,2 %).

¹¹ A rendszerben természetesen fennmarad az a fajta „klasszikus” szolidaritás (a férfiak szolidaritása a nőkkel szemben), hogy a nők lényegesen hosszabb várható nyugdíjas életszakasza ellenére a nők természetesen nem fizetnek magasabb járulékot, vagy nem kapnak ugyanolyan biztosítási teljesítményért alacsonyabb ellátást.

A nyugdíj függőségi ráta – azaz az öregségi, rokkantsági, hozzátartozói nyugdíjban részesülőknek a járulékfizetőkhez mért aránya – is kedvezőtlenül alakul. A 2000. évi 62,3%-ról 2050-re – 62. év nyugdíjkorhatár mellett – elérné a 84,8 %-ot.

A romló demográfiai, aktivitási tendenciák mellett a jelenlegi nyugdíjszínvonal fenntartása még akkor is kihívást jelent, ha figyelembe vesszük a '97-es nyugdíjreform hatását, a kötelező tőkefedezeti rendszer növekvő arányát, s a foglalkoztatottak arányának javulását. Az előttünk álló időszakban a 2010-es évek második fele és a 2030-as évek a legfeszítőbbek.

Az előreszámítások szerint az átlagos nyugdíjszínvonalnak a nemzeti átlagos szintű keresethez viszonyított aránya a vegyes indexálás hatásaként 2050-re kb. 8-10 %-ponttal romlik a társadalombiztosítási rendszerből nyugdíjba vonulók körében. A romlás 3-5 %-pontra tehető a vegyes rendszerből nyugdíjazottak körében (ez utóbbiak fogják a nagyobb arányt kitenni).

További kihívásként számolnunk kell az átlagos nyugdíjszínvonal mögötti differenciáltsággal is, főként a nagyon idős egyedül élők, köztük a nők, s a jelenleg 50 éven felüli, a munkaerőpiacon erőteljes kiszorító hatásnak kitett csoportok, ezen belül az elavult szakismerettel rendelkezők nyugdíjhátrányával is. A nők esetében egyes becslések szerint jelentősen növekvő lesz az atipikus biztosítási pálya, s a ma is alacsony jövedelmű szakképzetlen csoportok kevesebb ellátást érnek el. A gyakoribb és/vagy hosszabb munkanélküliség miatti kisebb biztosítási teljesítmény is az alacsony nyugdíjak kockázatát jelenti.

3.1.4. A jövőbeli megfelelést biztosító stratégiák

A nyugdíjak megfelelő színvonalának hosszú távú biztosítására vonatkozó aggodalmak már jó ideje megfogalmazódtak a nyugdíjrendszer átalakítása körüli vitákban, a sokféle eltérő nézőpont ellenére széleskörű egyetértés alakult ki abban, hogy az intézkedéseknek

- a befizetések és az ellátások közötti kapcsolatot, az egyén felelősségét erősíteni kell a társadalombiztosítási rendszerben is (ebben jelentős előrelépést jelentenek a 2009-től, illetve 2013-tól hatályba lépő reform-szabályok);
- a biztosítást kikerülő jövedelmek bevonását minden eszközzel bővíteni kell;
- még határozottabb intézkedések szükségesek a munkaerőpiaci helyzet miatt és a kiterjedt szürke, fekete gazdaság visszaszorítására;
- erőteljesebb ösztönzőket kell alkalmazni az aktív életpálya további meghosszabbításához (2004-ben a korhatáron túli továbbdolgozási bónusz emelésre került);
- erősíteni kell az öngondoskodási szemléletet, az egyén felelősségét (jelenleg a biztosítottak egyharmada rendelkezik önkéntes nyugdíjpénztári megtakarítással, ami a jövőben átlagosan kb. 8-10 % nyugdíjnövekményt jelent számukra);
- a munkaerőpiacról kiszoruló csoportok részére további támogatott és ösztönző programokat kell működtetni (ilyenek az elmúlt években már bevezetésre kerültek, s számos további intézkedés kidolgozása folyamatban, illetve bevezetés előtt van, ezekről a 4. sz. melléklet ad tájékoztatást);
- az élethosszig tartó tanulás programjának lépéseit fel kell gyorsítani, az idősebb korosztályoknál a példaértékű civil kezdeményezéseket fel kell karolni, s a felnőttképzést is a piaci igényekhez kell igazítani.

Jövőbeni minimumjövedelem-garanciák a vegyes rendszerben:

A társadalombiztosítási rendszerben a jelenlegi szabályok szerint a nyugdíjminimum 2009-től megszűnik, funkcióját a szociális ellátórendszer veszi át. Az időskori jövedelemminimum garancia ettől kezdődően egy kombinált rendszerben érvényesül majd:

- a megállapított alacsony nyugdíj kiegészül a szociális minimum szintjéig (ennek konstrukciója még nem eldöntött);
- az időskorúak járadékrendszerét meg kell erősíteni, pl. idősebb korban, (korhatár felett +10 év) emelt összegű, jövedelemtesztelt ellátást kell biztosítani a házastárs jövedelmétől függetlenül.

A nyugdíjak évenkénti emelése a svájci indexálás szerint történik, ez hosszú távon a nyugdíjak színvonalának korábban jelzett relatív csökkenését vonja maga után, de a pusztán vásárlóérték-megőrzésnél jobb kondíciókat jelent.

A kötelező tőkefedezeti rendszerben mind a felhalmozási, mind pedig a szolgáltatási időszakot illetően megtalálhatók a megtakarítások, illetve a szolgáltatások értékmegőrzését biztosító garanciális elemek. A járadékfolyósítási időszakban az ellátások szintjét a járadék megállapítására vonatkozó biztonsági előírások, az ellátások indexálására vonatkozó szabályok, valamint a garanciális előírások biztosítják. A járadék mértékére összegszerű minimum-garancia a jövőben sincs tervezve, a kötelező rendszer együttes ellátása alapján működik az időskorúak járadékrendszere.

A jövőbeni nyugdíjszínvonal várható alakulása

A reform során a nettó átlagkeresetek 60 %-a körüli nyugdíjszínvonal elérését célozták meg: a színvonal a nyugdíjreformot megelőző időszakban is hasonló volt. A jövőben azonban az számíthat csak kellő színvonalú nyugdíjra, aki megfelelően hosszú (közel 40 év) szolgálati idővel rendelkezik, és hosszú időn át fizeti a járulékot, tagdíjat. Emiatt igen fontos kérdés a magas szintű foglalkoztatás megvalósítása, ellenkező esetben újratermelődik, és tömegessé válhat az időskori jövedelemelégtelenség, szegénység.

Komoly aggodalomra ad okot, hogy jelenleg a minimálbér után járulékot fizetők aránya magas, amelynek tartóssá válása jelentősen növelheti a szegénységi kockázatokat a jövőben. Ennek veszélyére egyes tanulmányok is felhívják a figyelmet¹². 2003-ban minimálbér alapján járulékfizetők aránya több mint 30 % (e csoporton belül kb. azonos a vállalkozók és az alkalmazottak aránya). Súlyosbítja a helyzetet az is, hogy a fő tevékenységként mezőgazdasági kisvállalkozók jelentős része jelenleg is kimarad a kötelező nyugdíjbiztosításból (nincs járulékalapul szolgáló elegendő adóköteles jövedelmük).

A nyugdíjak értéktartása

A nyugdíjak évenkénti emelése a társadalombiztosítási rendszerben a svájci indexálás szerint (50 % árnövekedés + 50 % keresetnövekedés) történik, ez hosszú távon a nyugdíjak színvonalának fokozatos csökkenését vonja maga után a keresetekhez képest. Ennek hatását 2003-2006 között mérsékli a tizenharmadik havi nyugdíj fokozatos bevezetése.

¹² Augusztinovics Mária az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének tudományos tanácsadója: Népeesség, foglalkoztatottság, nyugdíj című cikke, Közgazdasági Szemle LII. évf. 2005. május

A kötelező tőkefedezeti rendszerre vonatkozó jogszabály előírja a társadalombiztosítási nyugellátások indexálásának megfelelő mértékű értékkövetés biztosítását.

3.2. A nyugdíjrendszerek pénzügyi fenntarthatósága

3.2.1. Politikai célkitűzések

A Kormánynak a nyugdíjrendszer pénzügyi fenntarthatóságával kapcsolatos legfőbb célkitűzése az, hogy a megfelelő színvonalú ellátások fedezetére rövid és hosszú távon is megfelelő források álljanak rendelkezésre. A nyugellátások finanszírozását elsősorban a nyugdíjcélú járulékok formájában a munkáltatóktól és a biztosítottaktól befolyó bevételek szolgálják, melyet szükség esetén a központi költségvetés általános bevételei egészítenek ki. A járulék megállapításánál alapvető cél, hogy az aktív korosztályok számára indokolatlanul nagy terhet ne jelentsen, illetve az a gazdálkodó szervezetek számára is méltányos terhelés legyen. A megfelelő szintű bevételt a foglalkoztatás növelésével kell elérni, de fontos a szürke, fekete gazdaság perspektivikus visszaszorítása. **(4. célkitűzés)**

3.2.2. Jelenlegi helyzet

A **nyugdíjkiadások** finanszírozása a társadalombiztosítás pénzügyi alapjain, a Nyugdíjbiztosítási Alapon, illetve kisebb részben az Egészségbiztosítási Alapon keresztül történik.

2004-ben a nyugellátásokra fordított összes kiadás az előzetes tényadatok alapján 1925 milliárd forint volt, amely a GDP 9,52 %-át tette ki. Ebből 1690 milliárd forint (a GDP 8,37 %-a) a Nyugdíjbiztosítási Alapot (tartalmazza a 20,3 milliárd forint nyugdíjcélú költségvetési térítést is), 235 milliárd forint (a GDP 1,15 %-a) az Egészségbiztosítási Alapot terhelte (korhatár alatti III. csoportú rokkantsági nyugdíjak és az ezek alapján keletkező hozzátartozói ellátások).

A társadalombiztosítás pénzügyi alapjainak legfontosabb bevételi forrásait a foglalkoztatók és a munkavállalók által fizetett járulékok képezik. A Nyugdíjbiztosítási Alapba folyik be a munkáltatók által fizetett 18 %-os mértékű nyugdíjbiztosítási járulék. Az egyének által fizetendő nyugdíjjárulék mértéke – attól függően, hogy valaki kizárólag a társadalombiztosítási rendszerben biztosított, vagy a vegyes rendszer tagja-e – 8,5, illetve 0,5 %. A foglalkoztatottnak a nyugdíjjárulékot csak a jogszabályban meghatározott jövedelemhatárig kell megfizetnie (a határ 2005-ben az átlagkereset háromszorosát némiképp meghaladó jövedelmet jelent). A munkáltatói járuléknak nincs felső jövedelemhatára. A járulékbevételek 2004. évben a Nyugdíjbiztosítási Alap nyugdíjkiadásainak 76,4 %-ára nyújtottak fedezetet. A hiányzó összeget a központi költségvetés biztosítja az Alap számára.

A járulékbevételek elégtelenségének – a járulékfizetés elkerülésén túl – alapvetően két oka van. A legnagyobb tételt az a kieső egyéni járulékbevétel jelenti, melyet a tőkefedezeti rendszer tagjai (jelenleg a biztosítottak 62 %-a) a Nyugdíjbiztosítási Alap helyett a magánnyugdíjpénztárba fizetnek (a járulékalap 8 %-a). Ezt a kieső járulékbevételt hosszú távon, a vegyes nyugdíjrendszer beérése után ellensúlyozni fogja az, hogy a vegyes rendszer tagjai a társadalombiztosításból csak 75 %-át fogják kapni annak az ellátásnak, mely a kizárólag a társadalombiztosítási rendszerből nyugdíjba vonuló személyeket megilleti. A kötelező tőkefedezeti rendszer hosszú ideig még nem csökkenti érdemben a társadalombiztosítás kiadási terheit, miközben a járulékbevételek kiesése azonnal jelentkezik.

A központi költségvetés garanciát vállalt arra, hogy a nyugdíjreform miatti átmeneti hiányt a Nyugdíjbiztosítási Alap részére támogatás formájában megtérítse. Ez a kieső járulékbévételek miatti támogatás – mely minden évben tervezésre kerül az Alap költségvetésében – 2004. évben 186 milliárd forintot (GDP 0,9 %-a) tett ki.

A járulékbévételek elégtelenségének másik oka az, hogy a munkáltatói és egyéni nyugdíjjárulékok együttes mértéke az 1998. évi 31 %-ról 2003-ra 26,5 %-ra csökkent. A munkáltató által fizetendő járulékok csökkentése a bérek kiemelkedően magas terheinek csökkentése érdekében történt. A központi költségvetés ezért az Alapnak a vegyes rendszer bevezetése miatt keletkező hiányán felüli részt is megtéríti. Az Alap költségvetésében szintén a központi költségvetési hozzájárulások között szerepel a különböző anyasági támogatások (gyes, gyed, gyet) utáni megtérítés is, mivel az ellátásokra eső munkáltatói járulékbévételek megfizetését az állam vállalja magára (2004-ben 22 milliárd forint). Amennyiben ezt és a vegyes rendszer bevezetése miatti bevételekiesést nem számítjuk, a Nyugdíjbiztosítási Alap hiánya 2004-ben 177 milliárd forint (a GDP 0,9 %-a) volt, mely hozzávetőleg 3,1 %-pontnyi munkáltatói járuléknak felel meg. Az Alap tartalékokkal, illetve érdemi vagyonnal nem rendelkezik, így vagyongazdálkodással kapcsolatos bevételei elhanyagolhatók.

A Nyugdíjbiztosítási Alap járulékbévételeinek növelésére csak korlátozottan, a keresetek növekedéséből, valamint a rejtett gazdaság legalizálásából adódóan van lehetőség, a járulékmértékek emelése foglalkoztatáspolitikai okok miatt nem reális alternatíva. A járulékelkerülés, a fizetési fegyelem, a szürke, fekete gazdaság is gátolja a bevételek megfelelő növekedését.

3.2.3. A jövőbeni kilátások és politikai kihívások (6. és 8. célkitűzések)

A jövőbeni kilátások feltárása – a legfrissebb hazai demográfiai és foglalkoztatottsági előrejelzések alapján 2004 októberében készített és a 2005. évi költségvetés mellékleteként az Országgyűlés részére benyújtott – nyugdíj előrejelzésre támaszkodik.

Az előrejelzés szerint a foglalkoztatottaknak a munkaképes korú (18 éves életkort betöltött, nyugdíjkorhatárnál fiatalabb) lakosságon belüli aránya a 2004. évi 63 %-ról 2050-re 71 %-ra nő. Az így számított foglalkoztatottsági ráta javulása miatt a nyugdíjasok foglalkoztatottakhoz viszonyított aránya az időskori függőségi rátánál kevésbé romlik (62,3 %-ról 84,8 %-ra emelkedik).

A Nyugdíjbiztosítási Alap által finanszírozott nyugdíjkiadásokra vonatkozó előrejelzés szerint a kiadások a GDP 8,3 %-áról 2010-ig csökkenő tendenciát mutatnak. A társadalombiztosítási nyugdíjkiadások a GDP 7,2 %-ára becsült terhe mellett ekkor még mindig rendkívül csekély mértékű részt képvisel a kötelező tökefedezeti rendszer szolgáltatási kiadása (GDP 0,1 %-a).

A tökefedezeti rendszer bevezetésének hatása a kiadási oldalon a 2020-as évektől kezdődően válik számottevő mértékűvé. Ekkortól az újonnan nyugdíjazottak egyre jelentősebb része már a vegyes rendszer tagjaként vonul vissza, s mint ilyen, a társadalombiztosítási rendszerből csak csökkentett mértékű ellátásra lesz jogosult. Az előrejelzés szerint 2050-ben a tökefedezeti rendszer a GDP 1,8 %-át kitevő nyugdíjkiadástól mentesíti a Nyugdíjbiztosítási Alapot (ahhoz viszonyítva, ha nem került volna sor a reformra). A Nyugdíjbiztosítási Alap GDP arányos bruttó nyugdíjkiadásai várhatóan 2050-ben sem fogják meghaladni a 2000. évi szintet (7,6 %). A kötelező rendszerben folyósított nyugdíjak (járadékok) együttes összege az időszak végén a GDP 9,8 %-át fogja adni, a prognózis szerint a tökefedezeti rendszer 0,4 %-

ponttal több ellátást fog folyósítani, mint amitől a társadalombiztosítást mentesíti. Ekkor a 2,8 millió nyugdíjas nagyobb része (2 millió fő) már a vegyes rendszerből kapja az ellátását.

A bevételek alakulását illetően meghatározó, hogy a vegyes rendszer tagjai csökkentett mértékű járulékot fizetnek a felosztó-kirovó rendszerbe. Itt emiatt több évtizeden keresztül jelentős – a 2020-as évekig növekvő mértékű – többlethiány jelentkezik, párhuzamosan azzal, hogy az aktív népesség egyre nagyobb része válik pénztártaggá. A másik legfontosabb bevételecsökkentő hatást a foglalkoztatottak abszolút számának – demográfiai okokból bekövetkező – csökkenése fogja jelenteni. Később a kiadási oldalon is érezhetővé válik a reform hatása. A vegyes rendszer teljes beérése 2060 és 2070 között várható. Fontos ugyanakkor, hogy ezen időszak alatt a tőkefedezeti rendszerben a Nyugdíjbiztosítási Alap átmeneti hiányával megegyező nagyságrendű megtakarítás (felhalmozás) keletkezik.

A kiadási és bevételi hatások eredményeként a Nyugdíjbiztosítási Alap elsődleges egyenlege (járulékbévételek mínusz nyugellátásra fordított kiadások) 2013-ig valamelyest javulni fog, majd azt követően folyamatosan nőni fog a deficit. Az emelkedés üteme jól tükrözi a demográfiai folyamatokat, a függőségi ráta alakulását: alapvetően ennek tudható be a 2010-es évek második felének, valamint a 2030-as évek nagyobb arányú egyenleg-romlása. 2050-ben a bruttó nyugdíjkiadásokkal számolt hiány az előreszámítás szerint a GDP 2,8 %-át, a nettó kiadásokkal számolt hiány pedig a GDP 1,7 %-át éri el. Ez gyakorlatilag megegyezik a 2004. évi költségvetési szerepvállalás 1,8 %-os mértékével. **(6. célkitűzés)**

Az 50 éves előrejelzés szerint ugyanakkor a vegyes indexálás hatásaként az átlagos nettó öregségi nyugdíj nemzetgazdasági szintű nettó átlagkeresethez viszonyított aránya a 2004. évi 61,5 %-ról 2050-re 52 %-ra fog csökkenni a kizárólag a társadalombiztosítási rendszerből ellátottak körében. A vegyes rendszer tagjai esetében a relatív nyugdíjszint romlását részben ellentételezi a kötelező tőkefedezeti rendszerből kapott viszonylag magasabb ellátás, így esetükben a modellszámítások 58 %-os arányszámot jeleznek. 2050-ben a nyugdíjasok több mint kétharmada már a vegyes rendszerből kapja ellátását, így különösebb megfeleléségi problémák – átlagos szinten - nem vetíthetők előre. A modellszámítások a bérnövekedés ütemét 1 %-ponttal meghaladó hozamráttákkal készültek, 1%-pont hozamráta növekedés a pályakezdekők nyugdíjának 5-10 %-os növekedését is eredményezheti.

A kötelező tőkefedezeti rendszer egyenlege az előrejelzési időszak egészében pozitívnak ígérkezik, vagyis a tagdíjbevételek és a befektetett vagynon elért adott évi hozamok fedezetet nyújtanak a folyó kiadásokra, és ezen túlmenően a pénztárakban kezelt felhalmozás folyamatosan növekszik. A tőkefedezeti rendszer járadékkiadásai először 2050-ben fogják meghaladni a tagdíjbevételek összegét. 2050-ben a magánnyugdíjpénztárak vagyona a számítások szerint eléri a GDP 46 %-át (ez 2004-ben a GDP 3,7 %-a volt).

A kötelező nyugdíjbiztosítási rendszer GDP arányos nyugdíjkiadásai – az Egészségbiztosítási Alap által finanszírozott kiadásokkal is számolva – az előrejelzések szerint a 2003. évi 9,3 %-ról 2050-re 8,8 %-ra csökkennek. A csökkenés a reformintézkedéseknek tudható be, melyek teljes mértékben ellensúlyozni tudják a demográfia alakulásának kedvezőtlen hatását. Az időskorúak számának növekedése 45 %-kal emelné a kiadásokat. Ezzel szemben hat azonban, hogy a nyugdíjban részesülők időskorúakhoz viszonyított aránya mérséklődik, ami összesen 17 %-kal csökkenti a kiadásokat. Ezen belül a jogosultsági kritériumok szigorítása (a meghirdetett korhatáremelés folytatása és az előrehozott nyugdíj szabályainak szigorítása) 7 %-os javulást, a rokkantsági ellátások számának feltételezett csökkenése, valamint az öregségi ellátásra jogosultak arányának munkaerőpiaci tendenciák miatti csökkenése 10 %-os javulást

eredményez. A legnagyobb hatása (22 %) az ellátások színvonala csökkenésének lesz: 2050-ben ugyanis a nyugdíjasok több mint kétharmada a vegyes rendszerből kap (csökkentett, háromnegyedes mértékű) ellátást, valamint a svájci indexálás eredményeként is csökken az általános színvonal.

Az előrejelzési modell a foglalkoztatottsági ráta 7,4 %-pontos javulásával számol. Amennyiben a foglalkoztatottság a tervezettnél kedvezőtlenebbül alakul, és csak 5 %-ponttal emelkedik, a Nyugdíjbiztosítási Alap 2050-re (bruttó nyugdíjak figyelembevételével) prognosztizált 2,8 %-os GDP arányos hiánya eléri 3 %-ot.

A nyugdíjszerű rendszeres szociális ellátásokra fordított kiadásokra 2005. évben a nemzeti össztermék 0,6 százaléka fordítódik. Ez az arány a számítások szerint 2010-re 0,5 %-ra csökken (a nyugdíjemelést mértékével megegyező indexálás ugyanis elmarad a GDP növekedési ütemétől).

Az államháztartás összes kiadása 2005-ben a tervek szerint a bruttó nemzeti össztermék 47,4 %-át teszi ki; 2010-re az előrejelzések szerint 43,8 %-ra mérséklődik. A nyugellátásokra fordított arány az államháztartás kiadásain belül 2010-ig nem változik jelentősen.

Jelenleg a foglalkoztatottak 32 %-a tagja a 75 önkéntes nyugdíjpénztár egyikének. 2004-ben az átlagos tagdíjfizetés a bruttó kereset 3,6 %-ának megfelelő összegben történt, melynek hozzávetőleg egyharmad részét a tag, kétharmad részét pedig munkáltatója teljesítette javára. Az átlagnak megfelelő mértékű, 30 évig tartó önkéntes pénztári tagdíjfizetés a kereset 8-10 %-ának megfelelő mértékű kiegészítő nyugdíjat eredményezhet. **(8. célkitűzés)**

A tőkefedezeti rendszer és az önkéntes nyugdíjpénztárak befektetéseire vonatkozóan a jogszabályok részletes biztonsági előírásokat tartalmaznak. Egyes kockázatosabb eszközkategóriákra befektetési limitek vonatkoznak, a pénztárakra valamint vagyon- és letétkezelőikre pedig a prudens működést célzó személyi és tárgyi feltételek, továbbá összeférhetetlenségi szabályok érvényesek (például a vagyon és letétkezelő személyének kötelező szétválasztása). A pénztárak működésüket csak a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete (PSZÁF) engedélyének birtokában végezhetik; a PSZÁF rendszeres időközönként végez helyszíni és a kötelezően beküldendő rendszeres illetve eseti jelentések alapján különböző vizsgálatokat. A PSZÁF-nak széles eszköztár áll rendelkezésére a szabályellenes működés megszüntetésére és szankcionálására. **(8. célkitűzés)**

3.2.4. Finanszírozási rések kezelésének stratégiái

A nyugdíjrendszer fenntarthatóságával kapcsolatos célkitűzések megvalósulását a következő intézkedések segítik:

- A nyugellátások évi rendszeres emelésére vonatkozó szabály biztosítja a nyugdíjak reálértékének fokozatos emelését, ugyanakkor a GDP növekedés ütemétől elmaradó növekedés féken tartja a kiadások elszaladásának veszélyét.
- 2009-ig folytatódik a nyugdíjkorhatár 1997-ben meghirdetett, fokozatos emelése.
- 2009-től a törvényben foglaltaknak megfelelően szigorodnak az előrehozott öregségi nyugdíj igénybevételének feltételei. Jelenleg 33 év szolgálati idő megléte esetén csökkentett összegű, 38 év szolgálati idő esetén csökkentés nélküli öregségi nyugdíj vehető igénybe nők esetében az 57. életév, férfiak esetében a 60. életév betöltését

követően. 2009-től a szolgálati idő követelmény 37, illetve 40 évre emelkedik, a jogosító korhatár pedig mindkét nem esetében egységesen 59 évben lesz meghatározva, a szerzett jogok figyelembevételével.

- A nyugdíjszámítás alapjául szolgáló átlagkereset kiszámítása évről-évre bővülő periódust foglal magába, mivel a nyugdíjba vonulás időpontjától függetlenül az 1988 és a nyugdíjazás között elért kereseteket kell figyelembe venni.
- A nyugdíjrendszer továbbdolgozásra serkentő elemei a nyugdíjfolyósítás időtartamának csökkentése révén szintén javíthatják a finanszírozhatóságot. 2004-ben jelentősen megemelésre került a nyugdíjkorhatár betöltése utáni nyugdíjba vonulás esetén járó nyugdíjnövekmény (évi 3,6 % helyett 6 %). A munkában maradást ösztönzi a szolgálati idő-skála 2013-ra előirányzott változtatása is, mely szerint a jelenleg összességében degresszív skála lineárisává válik.
- A társadalombiztosítási rendszer fenntarthatóságát javítja a tőkefedezeti rendszer bevezetése, az ellátások egy részének tőkefedezeti alapra helyezése. E szolgáltatások fedezetét a korábbi felhalmozások biztosítják, így nagymértékben mérséklődik a nyugdíjrendszernek a folyó bevételektől – a demográfiai és foglalkoztatási tendenciáktól – való függősége.
- A társadalombiztosítási rendszer jövőbeni kiadásait mérsékli az a tény, hogy a vegyes rendszer indulásakor önkéntes döntéssel sok biztosított jelentős biztosítási múlttal a háta mögött lépett át a vegyes rendszerbe. A vegyes rendszerből nyugdíjba vonulók minden esetben egyforma mértékben (25 %-kal) csökkentett összegű ellátást kapnak a társadalombiztosítási rendszerből, függetlenül attól, hogy az átlépést megelőzően hány évig fizettek nyugdíjjárulékot kizárólag a társadalombiztosítási rendszerbe. Így a nem pályakezdőként átlépők korábbi nyugdíjjogaik egynegyed részét elvesztették, ami a társadalombiztosításnál megtakarításként jelentkezik. (Az egyén szempontjából azonban nem feltétlenül merül fel veszteség, mivel átlagos hozamvárakozás mellett a magánnyugdíjpénztári szolgáltatás – kellően hosszú befizetési időszak esetén – kompenzálja ezt a kiesést. Azok az idősebb pénztártagok pedig, akik 2012 előtt 10 évnél kevesebb tagsági jogviszony után vonulnak nyugdíjba, döntésük szerint teljes összegű társadalombiztosítási ellátást igényelhetnek, amennyiben pénztári felhalmozásukat a nyugdíjazáskor visszautalják a társadalombiztosítási rendszerbe.)

A foglalkoztatás magas szintjének elérése, munkaerőpiaci reformok (4. célkitűzés)

A jelenlegi foglalkoztatási helyzet

A kilencvenes évek elején a magyar munkaerőpiacot a foglalkoztatás és a gazdasági aktivitás drámai csökkenése, a munkanélküliség ugrásszerű növekedése, a munkaerő főbb szektorok és foglalkozások szerinti átrendeződése jellemezte. 1994-re a piacvesztések és a belső kereslet visszaesése következtében a gazdasági teljesítmény 20%-kal, a foglalkoztatottak száma pedig 25%-kal csökkent.

A gazdaságban lejátszódó változások közül kiemelkedik a tulajdoni szerkezet átalakulása és a vállalkozások számának robbanásszerű emelkedése. Az állami vállalatok nagy része csőd- és felszámolási eljárás alá került, a privatizáció együtt járt a vállalatok szétaprózódásával. A nagy vállalatok gazdálkodási formák szerinti átalakulását tömeges létszámelbocsátások követték. A kis létszámú szervezetek számának növekedése csak részben tudta ellensúlyozni a munkahely-megszűnéseket. A privatizációt általában szervezeti átalakulások, technikai modernizáció követte, amely ismét létszámvesztéseket eredményezett.

A regisztrált munkanélküliek száma 1993. februárjában érte el a csúcspontot, meghaladva 700 ezer főt. A KSH által közzé tett munkanélküliségi ráta meghaladta a 12 %-ot (2. sz. melléklet 2.11. táblázat).

A munkaerőpiacról kiszorultak közül azonban nem mindannyian munkanélkülivé, hanem közel fele arányban inaktívvá váltak. Ezt a munkaügyi szabályok is segítették (a korengedményes nyugdíjjal, előnyugdíjjal). A foglalkoztatásból való kiválásnak ez volt a leghumánusabb eszköze, abban az időben, amikor tömegesen szűntek meg munkahelyek.

A foglalkoztatottak és a gazdaságilag aktív népesség számának csökkenése 1997-ben érte el mélypontját. Ekkorra a 15-64 éves népesség aktivitási rátája 57,6 %-ra, míg a foglalkoztatási ráta 52,5 %-ra süllyedt. 1997-től a fejlődés felgyorsult, a GDP növekedése évről-évre 4,5-4% körüli szintet ért el.

A gazdaság stabilizálódását, növekedését – némi késéssel, ingadozással és a korábbinál alacsonyabb szinten – követte a foglalkoztatás emelkedése is. 2000-ben a foglalkoztatási ráta 56,3 %, míg az aktivitási ráta 60,1 % volt (2. számú melléklet 2.11/c táblázat). Az ezredforduló után a gazdasági növekedés megtorpant és a munkaerőpiacon is jelentős változásokat generál, a munkaerő jelentős átrendeződését, fluktuációját vonja maga után, amely egyes térségekben foglalkoztatási feszültséget okoz. Ilyen előzmények miatt Magyarországon a foglalkoztatás színvonala alacsony, messze elmarad az európai országok többségétől. Ez korlátozza a gazdaság növekedését, alkalmazkodóképességét, szűk korlátok között tartja az államháztartás bevételeit, miközben növeli a terheit, mindenekelőtt a társadalombiztosítási és általában a szociális ellátásokra fordított kiadásokat, korlátozza az adóterhek tartós mérséklésének lehetőségét, fokozza a társadalmi kirekesztődés kockázatát.

A foglalkoztatási ráta alacsony szintjét alapvetően munkaerő-piaci okok generálták, de szerepet játszott az alacsony nyugdíjkorhatár és a népesség rossz egészségi állapota mellett az is, hogy az állásukat veszített vagy a munkahelyüket veszélyeztetve érző emberek viszonylag széles körben vehették igénybe a különböző jövedelempótló ellátásokat, ezen belül a korhatár előtti nyugdíjakat.

A magyar helyzet sajátossága, hogy az alacsony foglalkoztatási szint (2004-ben 56,8 %) viszonylag alacsony munkanélküliséggel (6,1 %) és magas inaktivitással (39,5 %) párosul. Jelentős a fekete, szürke munka aránya.

Különösen az idősebbek foglalkoztatása területén jelentős az elmaradásunk az EU-15-höz képest, az 55-64 éves korosztály esetében mintegy 13 %-pont (4. számú melléklet). Ez összefügg az alacsonyabb nyugdíjkorhatárral is. Az utóbbi években az 50 éven felüliek foglalkoztatásában javulás tapasztalható, részben a nyugdíjkorhatár fokozatos emelése, részben pedig a képzettségi szint javulásának hatására.

A munkanélküliség alakulása

A regisztrált munkanélküliek száma Magyarországon a rendszerváltást követő radikális gazdasági átalakulás következtében 1990-1993 között 100 ezer főről 700 ezer főre növekedett, majd ezt követően, 2002-ig ennek mintegy felére lecsökkent (a számbavételi módszer is változott, de ez a trendet nem érinti). Az utóbbi két évben a munkanélküliek száma és a munkanélküliségi ráta növekedett. Az erőteljes gazdasági szerkezetátalakulás

következtében emelkedett az átmenetileg munka nélkül lévők száma. (2. sz. melléklet 2.11/c-d. táblázat)

Munkaerő-piaci kilátások

A foglalkoztatottak száma az FMM prognózisa szerint – a foglalkoztatási célok megvalósulása esetén – 2006-ban 4050-4060 ezer fő, 2010-ben 4300-4320 ezer fő körül alakul. A munkanélküliek számában és arányában nem várható lényeges változás, a foglalkoztatás gyorsabb bővülése esetén a ráta csökkenése valószínűsíthető, a foglalkoztatás gyorsabb bővülése miatt a ráta néhány tized %-ponttal csökken. Az aktivitási ráta (2006-ra 62 %-os, 2010-re 66-67 %-os) növekedése a foglalkoztatási rátához hasonló ütemű lesz (évente átlagosan 0,8 %).

A nők foglalkoztatottsága várhatóan kismértékben bár, de gyorsabban nőhet, mint a férfiaké, így a női foglalkoztatási ráta 2010-re eléri az 57 %-ot, a férfiaké a 69%-ot. Az idősebb (55-64 éves) korosztályok foglalkoztatási rátája jelentős mértékű növekedést követően a jelenlegi 29 %-ról 2006-ra 33 %-ra, 2010-re pedig 37 %-ra emelkedhet.

A munkaerő-keresletet és -kínálatot befolyásoló intézkedéseket a 4. sz. melléklet tartalmazza.

Az 50 éves prognózis nem 65 év, hanem a magyar korhatár és 15 év helyett a 18 év feletti figyelembevételével határozta meg az aktív korúakat, így a 3.2.2 pontban bemutatott számításoknál a foglalkoztatási ráta 2050-re közel 8 %-pontot javul. A 15-64 évesek figyelembevételével számított 57 %-os foglalkoztatási rátára vetítve ez a növekedés 2050-re 65 %-os foglalkoztatási rátát mutatna, ami elmarad az EU célkitűzésektől (2. sz. melléklet 2.10. táblázat).

A munkaerőpiacon maradás elősegítése (5. célkitűzés)

A munkaerőpiac korai elhagyásának lehetőségei a nyugdíjrendszerben

A rendszerváltást követően a növekvő munkanélküliség elleni védelemre alakult ki kétféle korai nyugdíjazási lehetőség. Az egyik az ún. korengedményes nyugdíjazás, ahol a munkáltató fizeti meg a társadalombiztosítási nyugdíjra jogosultságig a nyugdíjat, maximális időtartama 5 év. A másik lehetőség szerint a munkanélküli ellátást követően, a korhatár betöltése előtt 3 évvel lehetett ún. előnyugdíjat igényelni, amit a Munkaerőpiaci Alap finanszírozott. Ez a konstrukció 1998-ban megszűnt. A bányásznyugdíj és a művésznegyed a megnevezett foglalkozásokat folytatók egy részénél, igen szűk körben igénybe vehető ellátás, amely a korhatárhoz képest lényegesen korábbi nyugdíjazást tesz lehetővé. Ezek foglalkoztatáspolitikai okból megállapított nyugdíjak, számuk jelenleg már nem jelentős. A '90-es évek elején az adott évben megállapított nyugdíjak negyedét tették ki, jelenleg az ilyen megállapítások száma nem éri el az új megállapítások 4 %-át (4 ezer fő).

Az egészségi állapot mellett jelentős szerepet játszanak a foglalkoztatási nehézségek a rokkantsági nyugdíjazások magas számában is. A létszám kisebb csökkenést mutat (1991-ben 66 ezer fő, 2003-ban 52 ezer fő), de az adott évben megállapított összes saját jogú nyugdíj arányában kifejezve jelentős a növekedés (1991. évben 34 %, 2003-ban 50 %). Ebben az arányváltozásban érdemi szerepe van a korhatáremelésnek és a '90-es évek első felében „nyugdíjba menekülőknek”, mert 1991-hez viszonyítva közel felére csökkent az adott évben nyugdíjba vonulók száma (1991-ben 193 ezer fő, 2003-ban 104 ezer fő).

A társadalombiztosítási rendszerben az egyik korai nyugdíjazási lehetőség az ún. karkedvezményes nyugdíjazás, amely az egészségre különösen ártalmas munkát végzők számára biztosít a korhatár alatti életkorban öregségi nyugdíjra való jogosultságot. A karkedvezményes nyugdíjazás szűk körben érvényesül és átlagosan mintegy 3-3,5 évvel korábbi nyugdíjazást jelent a mindenkori korhatárhoz képest kb. évi 5 ezer főnek (új megállapítások 5 %-a).

A másik korai nyugdíjazási forma a 3.2.4. pontban ismertetett öregségi előrehozott nyugdíj lehetősége.

A korhatáremelést megelőzően az öregségi nyugdíjba vonulók nagy többsége a korhatáron, vagy kevéssel a korhatár fölött (a felmentési idő letöltését követően) ment nyugdíjba. Az őket jellemző, valamivel a korhatár fölötti átlagot a fentebb felsorolt korai nyugdíjazási formák együttes hatása ellensúlyozta, sőt a férfiaknál 1,2, a nőknél pedig 0,4 évvel a korhatár alá vitte.

A 2000-2004. évi adatokra már meghatározó hatást gyakorolt a korhatáremelés és az előrehozott öregségi nyugdíj bevezetése (3.2.4. pont).

A tényleges nyugdíjazási életkoradatok elemzése rávilágít, hogy a sok befolyásoló tényező közül messze legerősebben az előrehozott nyugdíj lehetősége hat. Az öregségi nyugdíjba vonulók nagy többsége az előrehozott korhatár elérését követően igen rövid időn belül igénybe veszi a nyugdíjat. A 2003. évben nyugdíjba vonuló öregségi nyugdíjasok 90 %-a korhatár előtt vonult vissza.

A férfiak esetében a 2000-2004-es időszakban a tényleges átlagos nyugdíjazási életkor kis mértékben ingadozik a 60 év körül. Csekély azoknak a száma, akik az előrehozott korhatár fölött mennek nyugdíjba. Vannak közöttük olyanok, akik az előrehozásnak csak egy részét veszik igénybe, olyanok, akik elegendő szolgálati idő hiányában csak az ún. irányadó korhatáron (61, illetve 62 év) mehetnek nyugdíjba, és olyanok is, akik saját elhatározásból, vagy kényszerből – a nyugdíjjogosultsághoz is kevés a szolgálati idejük lévén – egy vagy több évet tovább dolgoznak a szabályos korhatár fölött. Ennek hatását azonban kompenzálja (egyres években minimális mértékben túl is kompenzálja), az előzőekben említett speciális nyugdíjazási megoldások (karkedvezmény, korengedmény, bányásznyugdíj) igénybevétele. Az e megoldásokkal érintettek száma is alacsony, lényegesen kevesebb, mint például 1995-ben.

A nők 2000-2004-es adatai sokkal szabálytalanabban alakulnak, mint a férfiakéi, holott itt is az előrehozott korhatárnak van meghatározó szerepe. A „kettőt előre, egyet hátra” karakterű adatsorban az emelkedési tendencia jól látszik, de ez nem egyenletesen, hanem visszalépésekkel érvényesül. Ennek oka, hogy a vizsgált időszakban a szabályos korhatár és az előrehozott korhatár egyaránt emelkedett, még hozzá „felváltva”. 2000-ben, 2002-ben és 2004-ben az irányadó korhatár emelkedett, 2001-ben és 2003-ban viszont az előrehozott korhatár lett magasabb. Az egyes évek jellemzőit az 5. sz. melléklet tartalmazza.

A nőknél tehát felváltva az emelkedő előrehozott korhatár (a páros években), illetve az emelkedő irányadó korhatár (a páratlan években) határozza meg nagyobb erővel az átlagos nyugdíjazási életkort és ez okozza a jellegzetes „ugrásokat”. 2003 után az előrehozott korhatár tovább már nem emelkedik, vagyis várható, hogy a nők átlagos nyugdíjazási életkora az 57 és 58 év között stabilizálódik.

Az összegzett adatokat (férfiak és nők együtt) nagymértékben befolyásolja, hogy az egyes években – éppen a korhatáremelés következtében – jelentősen eltérő a nyugdíjba vonult férfiak és nők aránya is.

A tényleges nyugdíjba vonulási átlagéletkorok az EU átlagtól 2-3 évvel elmaradnak, de a korhatár betöltésekor várható élettartamban is elmarad Magyarország 3-4 évvel az EU-15 átlagtól, tehát a tényleges nyugdíjba vonulási életkorok további érdemi növelésének a korhatár betöltésekor várható életkor növekedésével párhuzamosan van realitása.

Figyelembe kell venni azt is, hogy 2009-től az előrehozott nyugdíjazás lehetőségei az egységes 62 éves korhatár mellett szigorodnak, ami automatikusan a tényleges nyugdíjba vonulási életkorokat is növelni fogja a nőknél 2-3 évvel. A férfiaknál növekedés nem várható, az egységes szabályozás náluk az emelés előtti 60 éves korhatárhoz képest 1 évvel korábban előrehozott nyugdíjba mehetnek, emiatt náluk a tényleges nyugdíjazási életkor pár hónapos csökkenése sem kizárt.

További vizsgálatot igényel a nyugdíjazás és a keresőtevékenység összehangolása. Jelenleg az öregségi, öregségi jellegű nyugdíjak igénybe vehetők a kereső tevékenység megszüntetése nélkül is. Ez a munkavállalók egy részét, akik számíthatnak arra, hogy továbbra is foglalkoztatják, arra ösztönzi, hogy vegyék igénybe az előrehozott nyugdíjat a kereső tevékenység folytatása mellett. Célszerű lenne a szabályok felülvizsgálata annak érdekében, hogy a szabályok ne ösztönözzenek a nyugellátás mielőbbi igénybe vételére. A nyugdíj igénybevétele és a kereső tevékenység egyidejűsége miatt a munkaerő piaci kilépés tényleges életkorának alakulása a nyugdíjrendszer fenntarthatósága szempontjából nem releváns adat. Ez az adat ugyanis figyelmen kívül hagyja, hogy az érintett részesül-e nyugdíjban.

Elősegítené az idősebb korosztályok aktivitásának növekedését, ha a munkanélkülieknek járó ellátásoknál nem lenne kizáró feltétel a nyugdíjra jogosultság, mert pl. a 40-50 éves csökkent munkaképességű személy vagy az 57 éves előrehozott nyugdíjra jogosult nő nem kényszerülne nyugdíjba munkanélkülivé válása esetén, hanem lehetőséget kapna arra, hogy ismételten elhelyezkedjen.

A közfinanszírozás fenntarthatósága (6. célkitűzés)

Milyen bevételnövelés és kiadáscsökkentés jöhet szóba az egyensúly biztosításához?

Mind rövid, mind pedig hosszabb távon a járulékfizetési érdekeltség növelése, egyes nyugdíjkonstrukciók átalakítása vezethet a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer hiányának csökkentéséhez.

Át kell tekinteni egyes korhatár alatti ellátórendszerek – karkedvezményes nyugdíjrendszer, rokkantsági nyugdíjrendszer – feltételeit. Ezen rendszerek áttekintésének célja a jogosultsági és finanszírozási szabályok megváltoztatása, a hozzáférési és a teherviselési szabályok igazságossá tétele. Ez a felülvizsgálati folyamat leghamarabb középtávon vezethet kiadási megtakarításokhoz.

A bevételi oldalon elsősorban a járulékfizetési érdekeltség növelése járulhat hozzá a finanszírozási egyensúly biztosításához. Ennek megfelelően a kötelező nyugdíjrendszer mindkét rendszerében alapvető cél, hogy az ellátások a befizetett járulékkal összhangban

kerüljenek megállapításra. E követelményt a tőkefedezeti rendszer jellegéből adódóan teljesíti, és a társadalombiztosítási rendszerben is folyamatban van az ezzel ellentétes szabályok korrekciója. A befizetést ösztönző szabályok kialakítása elősegíti egyúttal a járulékeszedés hatékonyságának növekedését, az eltírtolt jövedelmek bevonását is.

Az aktív és a nyugdíjas generációk közötti egyensúly (7. célkitűzés)

Kutatói számítások szerint¹³ a megtett intézkedések a nyugdíjrendszer belső, generációk közötti egyensúlytalanságát is mérséklék, a korhatáremelés és a reformintézkedések hatására a jövőben születő nemzedékekre váró nettó veszteségek jelentős része a reform hatására eltűnik. Ennek költségei zömmel a már élő aktív korosztályokat terhelik, kisebb mértékben a nyugdíjasok is rosszabbul járnak a svájci indexálás miatt. A reformelemek közül a leglényegesebb változást a svájci indexálás és a korhatáremelés hozza és jelentős a kötelező tőkefedezeti rendszer bevezetéséből adódó egyensúlyjavulás is. A lineáris mértékszabály és a degresszív keresetbeszámítás hatása kioltja egymást, így a generációk közötti tehermegosztást nem befolyásolja.

A tőkefedezeti rendszer hatékonyságának növelése (8. célkitűzés)

A megvalósítás érdekében a tervezett lépések a következők:

- A jelenleginél részletesebben kell meghatározni a kötelező tőkefedezeti járadékellátás szabályait. Ennek során kiemelt figyelmet kell fordítani a tagok tájékoztatására a várható járadék feltételeiről. Erősíteni szükséges a megállapítási szabályok azon elemeit, amelyek a járadékellátás biztonságát növelik.
- A magánnyugdíjpénztári költségek csökkentése érdekében biztosítani kell, hogy a pénztári szolgáltatók versenye ne kerüljön korlátozásra. Át kell tekinteni ezzel összefüggésben az ellenőrzési szabályok alkalmazhatóságát, valamint az összeférhetlenségi szabályozást.

Az átláthatóság és a piaci verseny szempontjainak érvényesítése már az eddigiekben eredményesen megvalósult több területen. Kiemelendő ezek közül a magánnyugdíjpénztári hozamok nyilvánosságra hozatala területén kialakított részletes szabályozás.

3.3 A nyugdíjrendszerek modernizációja a gazdaság, a társadalom és az egyének változó szükségleteire támaszkodva

3.3.1. A nyugdíjrendszer munkaerő-piaci és foglalkoztatási mintákra vonatkozó elégtelen alkalmazásából adódó megfelelőségi rések. (9-es célkitűzés)

Cél, hogy minden foglalkoztatási forma és a változó foglalkoztatási módok mellett is legyen mód megfelelő színvonalú nyugdíj elérésére.

Jelenleg foglalkoztatási formától függetlenül (alkalmazott, megbízás, tiszteletdíj, stb.) minden adóköteles munkajövedelemre kiterjed a kötelező biztosítás, ha az érintett legalább a minimálbér 30 %-ának megfelelő jövedelmet szerez az adott hónapban. Az önálló vállalkozóknak legalább a minimálbérnek megfelelő járulékot kell fizetni, s ezt a minimumot teljesíti az érintettek döntő része. Az adóköteles munkajövedelemmel nem rendelkezők (pl. mezőgazdasági őstermelők) önkéntesen megállapodást köthetnek, ha a minimálbér szerinti

¹³ Gál R.I. és Tarcali G. (2003): Pension reform and intergenerational redistribution in Hungary. The Economic Review 54, 237-47.

járulékot megfizetik. Az alkalmi munkát végzők ún. „közteherjegy” megvásárlásával szerezhetnek jogosultságot mindkét kötelező rendszerben.

Az atipikus foglalkoztatási forma a nyugdíjjogosultság megszerzését nem gátolja, pl. a részmunkaidős foglalkoztatás biztosítási ideje – az elért bértől függetlenül – a jogosultsági feltétel teljesítése szempontjából teljes egészében szolgálati időnek számít.

Az atipikus foglalkoztatási formák mellett azonban jellemzőbb az alacsonyabb jövedelem, ami a kötelező rendszer mindkét rendszerében kedvezőtlenebb nyugdíjszínvonalat eredményez. A tőkefedezeti rendszerben az alacsonyabb befizetésnek alacsonyabb járadék a következménye. A társadalombiztosítási nyugdíjat az alacsonyabb jövedelem akkor befolyásolja kedvezőtlenül, ha abban az időszakban történt az alacsonyabb jövedelem-szerzés, ami beszámít a nyugdíjalapba. A nyugdíjalapba az 1987 után (személyi jövedelemadó bevezetése) szerzett jövedelmek számítanak be, 1992-ig az utolsó 5 év legkedvezőbb 3 éve, azt követően pedig az utolsó 4 év, ami évenként 1-1 évvel nő. Ez azt eredményezte, hogy a rendszerváltást követő években, aki munkanélkülivé vált és a nyugdíjazás előtti néhány évben pl. „kényszervállalkozóként” dolgozott, minimálbér alapján fizetett járulékot, jelentős nyugdíjvesztésget szenvedett.

A társadalombiztosítási rendszer majd az életkereset elérése esetén vesz figyelembe korrekt nyugdíjalapot. Addig átmeneti kedvezmény enyhítheti ezt a feszültséget.

A minimálbér szintje alatt járulékot fizetőknél – ami szintén az atipikus foglalkoztatási formáknál jellemző – a nyugdíjszámításnál a befizetések arányosításra kerülnek a minimálbéhez, a nyugdíjmérték kiszámításához arányos biztosítási idő elismerés történik. Ez a szabály az 1996 utáni évek befizetéseit érinti, a tartósan bérminimum alatt fizetőknél (pl. bedolgozó, részmunkaidősök egy része) arányosan csökken a nyugdíjszámításhoz figyelembe vehető biztosítási idő. Pl. az a személy, aki pl. 20 évet dolgozott és a bérminimum fele alapján fizetett járulékot, 10 év biztosítási idő alapján kap nyugdíjat. Ez biztosítási szempontból korrekt, de azt eredményezi, hogy az atipikus foglalkoztatási formák elterjedésével növekedni fog a szociális kiegészítésre szoruló nyugdíjasok száma.

A nyugdíjrendszer szabályai a mobilitást országon belül nem gátolják, mert területhez kapcsolódó különbségek nincsenek, a szakmai rendszerekben (fegyveres szervek, bányász, művész) szerzett biztosítási időket pedig az általános társadalombiztosítási rendszer elismeri. A kötelező tőkefedezeti rendszerben szerzett jogok nem kötődnek munkahelyhez vagy foglalkozási ághoz, a befizetések a nyugdíjpénztárak között szabadon átvihetők.

Az országon kívüli mobilitás a társadalombiztosítás rendszerében nem okoz hátrányt az EGT tagországok tekintetében a szociális biztonsági rendszereknek a Közösségen belül mozgó munkavállalókra, önálló vállalkozókra és családtagjaikra történő alkalmazásáról szóló 1408/71/EGK rendelet alkalmazásával, illetve olyan országok viszonylatában, amelyekkel kétoldalú szociálpolitikai, szociális biztonsági egyezmények léteznek.

Összességében megállapítható, hogy a rendszerváltás óta tett és a folyamatosan megvalósuló nyugdíj jogszabály-változások elősegítették a nyugdíjrendszer alkalmazkodó képességét a megváltozott foglalkoztatási mintákhoz. E formák terjedésének nem a nyugdíjrendszer oldaláról vannak akadályai, a gond inkább az, hogy az atipikus foglalkoztatásban elérhető kisösszegű jövedelmek alapján kisebb nyugdíjvárományok keletkeznek.

3. 3. 2. Nemek közötti esélyegyenlőség és a nyugdíjrendszerek esélyegyenlőségre gyakorolt hatásai (10. célkitűzés)

Különbségek a férfiak és a nők helyzetében

A nők helyzetét, a nyugdíjas nők pozícióit a nyugdíjrendszerben nagymértékben meghatározza egyrészt a nők férfiakénál gyengébb munkaerő-piaci pozíciója (a férfiakénál rosszabb kereseti lehetőségeik, alacsonyabb arányú részvételük a legdinamikusabb ágazatokban, a foglalkozási szegregáció, valamint a családi kötelezettségek – gyermekgondozás vagy idős, beteg hozzátartozó ápolása miatti kiesésük a munkaerőpiacról), másrészt az a tény, hogy korábban mennek nyugdíjba és tovább élnek, azaz hosszabb ideig élvezik a nyugdíjas éveket (1998-ig a nyugdíjkorhatár a nők számára 5 évvel alacsonyabb volt a férfiakénál, a nyugdíjban töltött idő a férfiaknál átlagosan 16-17 év, míg a nőknél jellemzően 22-23 év körül alakult 2003-ban)¹⁴.

A nők foglalkoztatási struktúrában elfoglalt átlagosnál rosszabb pozíciójából következik a nőknek a férfiakénál kisebb jövedelme, ebből adódóan alacsonyabb nyugdíja (a férfiak és nők közötti kereseti rés stabilan mintegy 19-20%-ot tesz ki, összehasonlítható munkakörökben ennél mérsékeltebb, 14-15%)¹⁵.

A nyugdíjak színvonalában jelentkező eltérések a férfiak és nők között a főellátás átlagából számítva mintegy 27-28 %-os mértékűek; ennek oka az előzőeken túl, hogy a nők átlagos szolgálati ideje rövidebb (2. sz. melléklet 2.9. sz. táblázat). A saját jogú nyugdíj mellett adható 30 %-os özvegyi nyugdíjak ezt a különbséget jelentős mértékben mérséklék, az eltérés a két nem között 15%-osra zsugorodik. Ezek az özvegyi nyugdíjak az átlagos nyugdíj közel egyharmadát teszik ki, és ezt az ellátást 87 %-ban nők kapják, amely jelentős segítséget jelent az egyedül élők megélhetésében. A medián nyugdíjak keresetekhez viszonyított nemenkénti aránya azt jelzi, hogy összességében a nyugdíjrendszer fokozottan kedvezményezi a nőket a férfiakhoz viszonyítva.

Nemek közötti különbségek a nyugdíjtörvényekben

A nyugdíjkorhatár meghatározásánál a nők számára a pozitív diszkrimináció fokozatosan megszűnik, és 2009-re megvalósul a nemenként egységes 62 éves nyugdíjkorhatár. Nyugdíjkorhatárban a jelenlegi eltérés két év (2005-ben 60, 2007-ben 61, és 2009-től 62 év a nőknél is az irányadó nyugdíjkorhatár, mely születési évjáratonként van szabályozva).

Egyebekben a magyar nyugdíjrendszer a nemek tekintetében teljes jogegyenlőséget biztosít, ennek feltételei azonban fokozatosan alakultak ki (férfiak is jogosultak özvegyi nyugdíjra, gyermeknevelési ellátásokra).

¹⁴ 2003. évi 60 éves korban várható élettartam alapján becslés; a férfiaknál 15,8 év, a nőknél 20, 6 év, a nyugdíjba vonulás korcentrumával korrigálva (nők 57-58, férfiak 60-61 év).

¹⁵ A férfiak és nők közötti kereseti rés stabilan mintegy 19-20%-ot tesz ki; Foglalkoztatottság és kereseti arányok 1998-2003 (Munkaügyi Adattár), KSH Budapest, 2005.

Employment and earnings 1998-2003. (Labour statistics), NSO, Budapest, 2005. (gender pay gap, 2000-2001 – 20, 19%)

A nemek fokozott egyenlőségét segítő intézkedések a nyugdíjrendszerben

A jelenlegi nyugdíjrendszer olyan újraelosztási mechanizmusokat tart fenn, amely számottevően mérsékli a nők számára hátrányos tényezők hatását. A **gyermekgondozási támogatási formák** esetén teljes mértékben biztosított az egyenlő bánásmód, mivel az apa az anyával azonos módon veheti igénybe az ellátást (gyes, gyed, gyet), az ellátások tartama szolgálati időnek számít, ezért az ellátott nyugdíjjárulékot fizet. Az **ápoláshoz** kapcsolódó ellátásokat is nemtől függetlenül lehet igénybe venni, és itt szintén megvalósul a nyugdíjjárulék fizetés is. A munkáltatói járulékot az ellátást finanszírozó (központi költségvetés, önkormányzat) fizeti meg. A kötelező tőkefedezeti rendszerben a tényleges járulékfizetés kerül az egyéni számlán jóváírásra. A társadalombiztosítási rendszerben azonban az alacsony ellátás nem csökkenti a nyugdíjalapot, ezt az időszakot ugyanis nem számítják be a nyugdíjalapba, ha az igénylőnek ez a kedvezőbb.

A kötelező tőkefedezeti rendszerben a férfiak és nők számára egységes halandósági táblát kell alkalmazni, tehát a nők számára nem állapítható meg alacsonyabb járadék a hosszabb életkilátásaik miatt.

A nyugdíjrendszer hatása a nemek közötti egyenlőségre (a nők és a férfiak nyugdíjjövedelme alakulásának trendjei)

Korábban a nők magas szintű foglalkoztatottsága miatt a nők nyugdíjjogosultsága a férfiakéhoz hasonlóan alakult, a nők a férfiakéhoz hasonlóan magas arányban részesednek saját jogon nyugdíjban. A nők jelenlegi 12,4 %-ponttal alacsonyabb foglalkoztatási rátája – a gyermeknevelési, ápolási idők elismerése mellett is – előrevetíti ennek a helyzetnek a kedvezőtlenebbé válását.

A társadalombiztosítási rendszerben bevezetett intézkedések, majd az 1997-es nyugdíjreform a teljesítmények és a szolgáltatások között erősebb kapcsolatot hozott létre, mind az aktuális nyugdíj megállapításoknál, mind pedig hosszú távon a vegyes rendszer bevezetésével. Az ún. nyugdíj formula 2013. évi átalakítása (az első 10 évben magasabb, majd alacsonyabb nyugdíjskála átalakítása lineáris skálává) a teljesítmények szerinti (szolgálati idő, kereseti eltérések) differenciálásának tágabb teret ad. A '90-es évektől a női foglalkoztatás a korábbnál lényegesen alacsonyabb szinten alakult, és abban az esetben, hogy ha ez a folyamat tartóssá válik, a korábbi nivellálódási tendenciák helyett a nyugdíjrendszer jobban tükrözi majd a kereseti differenciákat. Előállhat az a helyzet, hogy nők széles rétegei számára a nyugdíj alacsonyabb lesz, mint a jelenlegi feltételek szerint, annak ellenére, hogy a nyugdíjreform számos intézkedése a nők hátrányait mérsékelte (gyermekvállalással összefüggő idők korrekt elismerése). Emiatt hosszabb távon nőhetnek a különbségek a nemek nyugdíja között. Az ápolás, gyermekgondozás miatti tartós munkaerő-piaci távollét miatt jelentkező, a nőket érintő hátrányok kompenzációja – jellegénél fogva – kizárólag a társadalombiztosítási rendszerben, szolidaritási alapon valósul meg.

A folyamat kézbentartásának és kezelésének kritikus sikertényezője a női foglalkoztatottság növelése, a gyermekgondozáson lévő nők munkaerőpiacra való visszatérésének ösztönzése, valamint a lehetséges átmenetek biztosítása e területen.

3.3.3. Egyéb reformkérdések

Cél a nyugdíjrendszerekben a részvételre ösztönzés erősítése.

A társadalombiztosítási rendszer újraelosztó szerepe az 1997. évben elfogadott új törvényben foglaltak szerint fokozatosan csökken:

- 2013-ban bevezetésre kerül a járulékfizetés alapjául szolgáló bruttó keresetekhez igazodó lineáris mértékszabály, a degresszív keresetbeszámítás megszűnik, nyugdíjminimum nem lesz, így a befizetés és az ellátás közötti kapcsolat erősödik. 2009-re megvalósul az egységes 62 éves nyugdíjkorhatár.
- Szigorúbb feltételekkel, leghamarabb 59 évesen – legalább 37 év szolgálati idő esetén – lehet nyugdíjat igényelni. Az átmeneti évek tapasztalatainak figyelembevételével azt kell megvizsgálni, hogyan ösztönözhető 2013-tól a társadalombiztosítási rendszerben a járulékfizetési érdekelttség. Ennek érdekében növelni kell az egyének tájékozottságát a jövőbeni ellátásuk várható színvonaláról. Fontos megismertetni a közvéleményt a demográfiai változások nyugdíjrendszerekre gyakorolt hatásával (szemléletváltás, öngondoskodás erősödése).

A kötelező tökefedezeti rendszer 7 éves működési tapasztalata alapján megállapítható, hogy a rendszer több területén indokolt a jelenlegi szabályozás továbbfejlesztése. Ennek fő irányai a következők:

- a működés átláthatóságának növelése,
- a költségek csökkentése,
- a járadékszolgáltatási szabályok továbbfejlesztése.

(A tervezett intézkedések a 3.2.4. pontban.)

3.3.4. Átláthatóság, alkalmazhatóság és nyugdíjreform politikák (11. célkitűzés)

Cél, hogy az állampolgárok bízzanak a nyugdíjrendszerekben, reálisan mérjék fel, mit kaphatnak a kötelező rendszerek keretében, és mit kell önmaguknak tenni az időskori megfelelő életszínvonal biztosításáért.

A nyugdíjrendszerek monitoringja

Az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. törvény előírásai szerint az éves költségvetési törvényjavaslattal egyidejűleg tájékoztatásul be kell mutatni az Országgyűlésnek a Nyugdíjbiztosítási Alap bevételeire és kiadásaira vonatkozó 50 évre szóló **előrejelzést**. Ez az előírás 1998-ban került bevezetésre, a 7 év tapasztalata alapján az adatkör bővült, az éves költségvetésekkel az összehasonlíthatóság jelentősen javult. Az előreszámítás figyelembe veszi az időközben elfogadott jogszabályi változások hatásait is. A 2004. évben készített legutóbbi prognózis a makrogazdasági jellegű folyamatok és a demográfiai változások alapján tartalmaz számított adatokat

- az átlagos bruttó, nettó ellátásokról ellátásfajtánként,
- az ellátottak számának alakulásáról,
- az új megállapítások számáról ellátásnemenként,

– a Nyugdíjbiztosítási Alap költségvetésének alakulásáról.
(Ezeket a 2. sz. melléklet 2.10. sz. táblázat tartalmazza.)

A **tényadatokról** az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság két kiadványt jelentet meg évente, ezeket szélesebb körben terjeszti (érdekképviseltek, fórumok, szemináriumok résztvevői, stb.). Az ONYF Statisztikai Évkönyv az adott évre (néhány esetben a megelőző évekre is) tartalmaz tényadatot a bekövetkezett demográfiai változásokról, az ellátásokra jogosultak létszámáról, az Alap gazdálkodásáról, a nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesülők jellemzőiről, az újonnan nyugdíjba vonulók adatairól és az igényelbírálások, jogorvoslat, méltányossági ügyek jellemzőiről. Az alkalmazott főbb mutatók a biztosítottak és az ellátottak népességen belüli aránya, az egy főre jutó ellátások alakulása, ezek aránya a nettó átlagkeresethez viszonyítva, a nyugdíjkiadás a GDP %-ában, a nyugdíjak reálértékének változása, valamint a nettó keresetekhez viszonyított relatív pozíció változása.

A másik kiadvány az adott év január 1-jén nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesülők jellemző adatait foglalja össze ellátástípusok, születési év, nyugdíj összege, szolgálati idő hossza és a nyugdíjazás éve szerint.

A nyugdíjpénztárak főbb mutatóira vonatkozó elemzéseket a PSZÁF rendszeres beszámolóit tartalmazzák, a nyugdíjpénztárak – törvényben előírt – negyedéves, éves jelentései alapján.

A parlamenti munka során évente többször napirenden szerepel a nyugdíjasok helyzete, a nyugdíjak színvonala. Az üléseken elhangzottakat a televízió és a rádió közvetíti, az ülések jegyzőkönyvei az Interneten keresztül elérhetőek, tehát az aktuális kérdések a széles közvélemény előtt ismertek.

A politikai konszenzus megvalósításának mechanizmusai

A nyugdíjrendszer fontosabb változásait a Kormány megtárgyalja a szociális partnerekkel, a kiemelten érzékeny változtatásoknál arra törekszik, hogy már a változtatás előkészítése is a szociális partnerekkel együtt történjen. Ilyen pl. a kordedvezményes nyugdíjrendszer felülvizsgálata, az orvos-szakmai módszer kialakítása és a kedvezmények finanszírozásának meghatározása.

A nyugdíjrendszert érintő minden változtatásról konzultál a Kormány az Idősügyi Tanáccsal is. Az Idősügyi Tanács a nyugdíjas érdekképviseltek delegáltjaiból és az idősök problémáival foglalkozó szakértőkből áll, a Kormány tanácsadó, véleményező testülete, a miniszterelnök elnöklétével működik.

Információ a kedvezményezetteknek

A '90-es évek során lefolytatott kampányok ellenére ezen a területen számos fehér folt van. A kedvezményezettek számára hozzáférhető a szabályozási háttér, várható keretfeltételek ebben előre meghirdetésre kerültek (korhatáremelés ütemezése, 2013-tól új nyugdíjszámítás), az ONYF megyei szintre telepített ügyfélszolgálatok tájékoztatást nyújtanak.

A kedvezményezettek a társadalombiztosítási rendszerben szerzett szolgálati időről a nyugdíjkorhatárt megelőző 10 évben kérhetnek határozatot, de a nyugdíj várható összegére vonatkozó számítások nem készülnek. Az egyéni jogosultsági adatbázis hiányában a megszerzett jogosultságról tájékoztatás nem történik. A bizalom növelése, az egyén

felkészülése érdekében mielőbbi feladat az egyéni jogosultsági adatbázis kialakítása és legalább meghatározott életkortól kezdve a rendszeres tájékoztatás kialakítása a szerzett jogokról és azok várható következményeiről. Ez elősegítené a fekete és a szürkegazdaság kifehéritését, továbbá az egyéni időskori megtakarítások növelését is.

A kötelező tőkefedezeti és az önkéntes nyugdíjpénztári rendszerben a pénztártag évente tájékoztatást kap az egyéni számláján jóváírt befizetésekről és az elért hozamról. A PSZÁF internetes honlapján működtet olyan rendszeresen frissített nyugdíjkalkulációs modellt, amellyel az érdeklődők kalkulációt készíthetnek, hogy életkoruk, vélelmezett kereseti pályájuk és várt szolgálati idejük mellett milyen szintű ellátásokra számíthatnak a vegyes rendszerben. A társadalmi elfogadást segítő további lépések szükségesek, ezek:

- a pénztártagok tájékoztatási kötelezettségének növelése a teljesítményről, költségekről, valamint a szolgáltatás igénybevételének feltételeiről és várható mértékéről;
- kormányzati kommunikációs eszközök erősítése a taggá válással összefüggő jogosultságokról és kötelezettségekről;
- a fogyasztóvédelmi tevékenység erősítése, a pénztártagok ismeretének, képviselési lehetőségeinek bővítése.

Összefoglalva megállapítható, hogy az érintettek nincsenek tisztában milyen mértékű nyugdíjakra számíthatnak, ehhez a társadalombiztosítási rendszerben nem kapnak megfelelő információt, így a korhatárnál fiatalabb biztosítottak nem is tudják, hogy milyen mértékű kiegészítő megtakarítást célszerű vállalniuk. Az egyéni nyugdíjtervezéshez szükséges informatikai, technikai feltételek hiányoznak.

4. Következtetések

4.1. A nyugdíjak megfelelőségére megfogalmazott három célkitűzés szempontjából a magyarországi jelenlegi helyzetről az alábbi összegzés adható:

A jelenlegi nyugdíjrendszerben kiterjedt, bár a korábbi évtizedekhez mérten szűkülő újraelosztási mechanizmusok működnek, amelyek a kiszolgáltatott, hátrányos helyzetű rétegek számára jelentős jövedelem átcsoportosítást biztosítottak. Szerepük fontos volt az idős társadalmi kirekesztődésének megelőzése, az idősök egyes sérülékenyebb csoportjai marginalizálódásának megakadályozása szempontjából.

A nyugdíjrendszer – a magyar gazdasági potenciál és általános életszínvonal feltételeinek kereteit figyelembe véve – az idősök minimális jövedelmének garanciáját és méltányos életszínvonalát döntő mértékben biztosítja. A szociális védelmi rendszer keretében az idősöknek rászorultsági alapon nyújtott megélhetési és kiegészítő differenciált támogatási és célzott szolgáltatási rendszerekkel együttesen sikerült elkerülni az idős szegénység általános mélyülését. A rendszerváltást kísérő gazdasági visszaesés jelentős életszínvonal-csökkenést okozott, de ezen belül az idős lakosság szegénységi kockázata az 1 főre jutó nettó jövedelem szerint vizsgálva 2 %-ponttal kedvezőbben alakult, mint a 60 év alatti népességé (fogyasztási egységre jutó jövedelmek alapján sem mérhető az idősöknél elmaradás). Az átlagos helyzetkép mögött természetesen jelentős eltérések vannak. Az is érthető, hogy maguk a

nyugdíjasok nem elégedettek a jelenlegi életszínvonalukkal¹⁶, hiszen a relatíve kedvezőbb pozíciójukat az aktívak jelentős életszínvonal csökkenéséhez képest érték el, miközben a nyugdíjasok mintegy 30 százaléknál a jelenlegi ellátás vásárlóértéke – eltérő, 3-10 % körüli mértékben – még mindig alacsonyabb a nyugdíjazáskori ellátáshoz képest.

Az idősök átlagos megélhetési viszonya a fiatalabbakhoz, főleg a gyermekeket nevelő családokhoz képest nem tekinthető kedvezőtlennek, ugyanakkor az idősök a kisebb háztartásnagyság miatt relatíve drágábban élnek. A nyugdíj szerény, de biztos anyagi háttérrel nyújt, ezért a munkaerőpiac változásainak kitett aktív korosztályokhoz képest anyagi helyzetük stabilabbnak tűnik. Ezt a biztonságot fokozza, hogy 1997 óta a nyugdíjak vásárlóértéke növekszik és 2003-tól a 13. havi nyugdíj fokozatos bevezetése is ezt a célt szolgálja. A saját jogú nyugdíjjal rendelkező özvegyek jogosultak elhunyt házastársuk nyugdíjának 30 %-ára, amely komoly segítséget jelent az egytagú háztartások relatíve drágább fenntartásához.

A nyugdíjrendszer alapvető problémája a '90-es évtized előtt az volt, hogy viszonylag könnyen teljesíthető jogosultsági kritériumok mellett lehetett nyugdíjhoz jutni, amellyel szemben nem állt megfelelő fedezet. E kötelezettségvállalással messze nem álltak arányban a rendszer finanszírozására rendelkezésre álló források, a rendszer erős újraelosztási karaktere mellett számtalan korszerűtlen, társadalmilag igazságtalan elemet tartalmazott. Nyilvánvalóvá vált, hogy ilyen feltételek mellett a rendszer nem fenntartható. Ezért a '90-es évek elejétől a rendszer finanszírozhatóságának hosszú távú biztosítása érdekében a hozzájárulás fokozatos szigorítása történt. A rendszer fenntarthatósága érdekében bevezetett nyugdíjpolitikai eszközrendszer teljes spektruma, a '90-es években tett intézkedések és maga az 1997. évi strukturális nyugdíjreform – a befizetett járulékok és a kifizetett ellátások közötti kapcsolat mind szorosabbra fűzésével – a jövőbeni finanszírozási rés szűkítését célozta.

A jövőben a népesség öregedési folyamata Magyarországon is komoly kihívást jelent az időskorúak megfelelő, a gazdasági fejlődéssel lépést tartó életszínvonalának, a megélhetési minimális garanciák biztonságos fenntartása terén. E kihívásokra a felkészülés azonban a '90-es évtizedben elkezdődött. A '97-es strukturális nyugdíjreformmal hosszú távon – az aktív idős kori öngondoskodási képességének és készségének erősödésével – az idős kori jövedelembiztonságban nőni fog a diverzifikált, többszintű nyugdíjtakarékossági formák szerepe, amely fokozatosan tehermentesíti a társadalombiztosítási rendszert.

A nyugdíjreform kiteljesedése a társadalombiztosítási rendszerben is a járulékfizetéssel arányos ellátási elvet érvényesíti, a szociális elvű szolidaritási elemek a nyugdíjrendszerben visszaszorulnak. A jövőben a megélhetési minimális garanciákat a nyugdíjrendszeren kívüli szociális transzferekkel hatékonyabban lehet teljesíteni. Az idősök részére rászorultsági alapon nyújtott támogatási rendszereket azonban meg kell erősíteni. E mellett további, az idősök szükségleteire érzékeny, az egyéni élethelyzetekhez igazodó szolgáltatási formák segíthetik az idősök jólétét.

Komoly kockázatot jelent az idős kori szegénység újratermelődésében, hogy jelenleg a minimális jövedelem alapján járulékot fizetők létszáma, aránya igen magas és nem elhanyagolható a járulékfizetésből jövedelem hiányában kimaradók, de a tudatos járulékkerülők létszáma sem. A foglalkoztatási ráta emelkedése, a munkaerőpiaci kiszorító

¹⁶ A KSH által rendszeresen ismételt felmérés szerint az elégedetlenség a nyugdíjasok körében jóval nagyobb mértékű, mint az aktívknál.

hatások aktív ösztönző, támogató programokkal történő ellensúlyozása mellett a munkaügyi ellenőrzések hatékonyságát is javítani kell. A fekete/szürke gazdaság kiterjedtsége komoly kockázatot jelent a nyugdíjak jövőbeni színvonalára, illetve az időskori szegénység alakulására.

4.2. A nyugdíjrendszer pénzügyi fenntarthatóságának kilátásait a demográfiai folyamatok kedvezőtlenül érintik.

Jelenleg a járulékbévételek a nyugdíjkiadások alig több mint háromnegyed részére nyújtanak fedezetet, ami a munkáltatói járulékok versenyképességi okokból történt csökkentésének, valamint a kötelező tőkefedezeti rendszer bevezetéséből eredő átmeneti hiánynak tudható be.

A népesedés kedvezőtlen hatását azonban hosszú távon érzékelhetően tompítani fogják az 1997. évi nyugdíjreform során, illetve azt követően hozott intézkedések. Rövid és középtávon valószínűsíthető, hogy elsősorban a korhatáremelésből, valamint az indexálás mértékéből fakadó egyenlegjavulás eredményeként várhatóan az időszak végi hiány nem fogja meghaladni a 2004. évi központi költségvetési forrásokból finanszírozott értéket.

A kötelező tőkefedezeti rendszer bővülő szolgáltatási aránya is fokozatosan, a 2030-at követő időszakban számottevően enyhítheti a népesedési folyamatokból adódó finanszírozási kockázatot.

A pénzügyi egyensúly romlását megállító jövőbeni folyamatok érdekében további intézkedések szükségesek:

- a foglalkoztatási ráta növelésére, az idősebb korosztályok munkaerőpiaci helyzetének javítására,
- a járulékelkerülés visszaszorítására,
- az aktív munkában töltött életevek növelésének ösztönzésére.

4.3. A nyugdíjrendszer modernizációja, alkalmazkodóképességének, átláthatóságának javítása folyamatosan napirenden lévő, aktuális feladatot jelent. A strukturális reform bevezetését követően számos részletszabály kiigazítása megtörtént, az atipikus foglalkoztatás nyugdíjszámítási szabályai is továbbfejlesztésre kerültek.

Jelenleg egyes atipikus foglalkoztatási formáknál bevezetés előtt álló újabb munkáltatói támogatási konstrukciókkal összhangban módosításra kerülnek egyes nyugdíjszámítási szabályok is annak érdekében, hogy az érintetteknél nyugdíjhátrány emiatt ne keletkezzen.

A nyugdíjreform során eleve olyan szabályozás történt, amely nem gátolja a munkaerő területi (belső és külső) és foglalkoztatási jogi kategóriák közötti mobilitását.

A magyar nyugdíjrendszer a nemek között teljes jogegyenlőséget biztosít. Az utóbbi évek egyes intézkedései (a korhatár egységes szabályozása, özvegyi jogosultság, a gyermekgondozási ellátások férfiakra történő kiterjesztése) a korábban nőket érintő pozitív diszkrimináció nemek szerinti egységesítését jelentették. A szülés, a gyermek gondozása, más közeli beteg hozzátartozó otthoni ápolása idejére kapott alacsony összegű juttatás a speciális szabályok alkalmazása mellett a társadalombiztosítási rendszerben nem csökkenti a nyugdíjat. A tőkefedezeti rendszerben ezen karrier-megszakítások korrigálására – a finanszírozásból

adódóan – nincs lehetőség. A nők munkaerő-piaci hátrányaiból adódó alacsonyabb keresetek nyugdíjkezelésüket azonban a biztosítási elvű nyugdíjrendszer nem képes korrigálni, a munkaerő-piaci hátrányokat az ezeket kiváltó okok visszaszorításával indokolt enyhíteni.

A társadalombiztosítási rendszerben jelenleg csak a nyugdíjkorhatárt megelőző 10 évben kaphatók hivatalos információk a nyugdíjjogosultságokról. Indokolt az informatikai fejlesztések felgyorsítása annak érdekében, hogy az egyének fiatalabb korban is megkapják a szükséges információkat, és így tudatosan alakíthassák az időskori megtakarításaikat a kiegészítő rendszerekben is.

x x x

A magyar rendszerváltozás folyamatát kísérő gyökeres társadalmi és gazdasági átalakulás tükrében összességében megállapítható, hogy

- a nyugdíjrendszer teljesítette alapvető funkcióit, a jelentős mértékű GDP- és reáljövedelem csökkenés időszakában meggátolta az idősök tömeges elszegényedését és a szociális támogatási, szolgáltatási rendszer kiépülése is mérsékelte az idősök társadalmi kirekesztését;
- ezzel párhuzamosan a nyugdíjrendszer fenntarthatóságának problémái is kiéleződtek, mivel a munkaerő-piaci feszültségek jelentős részét szintén a nyugdíjrendszer vezette le;
- a strukturális nyugdíjreform előkészítése révén a rendszerben felhalmozódott látens finanszírozási deficittek és a jövőbeni öregedési folyamat várható hatásai felszínre kerültek, a reform elindítása fontos lépést jelentett a hosszú távú fenntarthatóság irányába, azonban az új tökefedezeti rendszer beéréséig a finanszírozási rések kezelése – a változó folyamatok miatt is – további új kihívásokat jelent, korrekciókat igényel.

A nyugdíjak megfelelőségének és pénzügyi fenntarthatóságának összehangolása terén a legfeszítőbb kockázat a foglalkoztatottság alakulása és a fekete, szürke gazdaság visszaszorítása. A Kormány közelmúltban meghirdetett „100 lépés” programjában is hangsúlyosan szerepel a nem piacképes munkavállalók foglalkoztatásának támogatásokkal történő ösztönzése. Az idősebb korosztályok, a pályakezdők, a gyermekgondozásról visszatérők alkalmazása esetén újabb támogatási konstrukciók vannak előkészítés alatt (a Munkaerőpiaci Alap átvállalja a társadalombiztosítási közterhek egy részét). A járulékelkerülés visszaszorítására, a szürke, fekete gazdaság legalizálására is számos intézkedési javaslat kidolgozása, egyeztetése folyik.

A munkanélküli járadékrendszer, a szociális segélyezési rendszer, a családtámogatási rendszer szintén napirenden szereplő átalakítási tervezeteinek is fő szempontja a munkára ösztönző hatások beépítése. Az arányos és méltányos közteherviselést célzó reform javaslatok kidolgozása is tervbe van véve.

A felhasznált tanulmányok:

Nyugdíjrendszer és a generációk közötti újraelosztás Magyarországon: javaslat a generációs elszámolások alkalmazására a költségvetés tervezésnél; Készítette: Gál Róbert Iván vezető kutató, TÁRKI- Tarcali Géza piacelemző, Pannon GSM; Budapest, 2004. március

Gál R.I. és Tarcali G. (2003): Pension reform and intergenerational redistribution in Hungary. *The Economic Review* 54, 237-47.

Gál R.I., Simonovits A. és Tarcali G. (2001): *Generational accounting and Hungarian pension reform*. Washington DC: The World Bank Social Protection Discussion Paper 0127

Háttér tanulmány a Nyugdíjstratégiai Jelentéshez, kézirat: Gál Róbert Iván 2005. május

Augusztinovics Mária: Népeség, foglalkoztatottság, nyugdíj
Közgazdasági Szemle LII. évf., 2005. május (429-447. o.)

„Alfák és béták” vita a népeség, a foglalkoztatás és a nyugdíj összefüggéseiről
Közgazdasági Szemle LII. évf., 2005. május (448-461.o.)

Bácskai Andrea: Gondozási formák az időellátásban – a szociális alapellátás
Időskorúak Magyarországon, KSH 2004.

Országos referencia előreszámítások I., Magyarország népességének jövőbeni alakulása
Számítások a 2001. évi népszámlálás végleges adatai alapján; Készítette: Hablicsek László
KSH, Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 2003. július

Kapitány Gabriella – dr. Lakatos Miklós: Az időskorúak főbb demográfiai jellemzői a
Népszámlálások alapján
Időskorúak Magyarországon, KSH, Budapest, 2004.

Háttérstatisztikák az országösszefoglalók számára

	Tagországok			EU-25				
Megfelelőség								
Jelenlegi helyzet (XXXX ECHP/EU-SILC adatok)								
	Összes	Férfi	Nő	Összes	Férfi	Nő		
Szegénységi-kockázati ráta ¹								
0-64	10	10	10		
65+	8	5	10		
75+	10	6	12		
Jövedelemegyenlőtlenség ¹								
0-64	3,8	3,9	3,7					
65+	2,8	2,7	2,8					
65 éves és idősebbek jövedelme a 0-64 évesek jövedelmének arányában ¹	0,74	0,69	0,76		
Medián nyugdíjak a medián-keresetekhez viszonyítva ²	74	69	81					
Hosszú távú előrejelzések								
Nyugdíjhelyettesítési ráták ³	2005	2030	2050					
Teljes nettó helyettesítési ráta	101,7	97,1	100,4					
Teljes bruttó helyettesítési ráta	65,6	73,2	79,0					
Bruttó hely. ráta I. pillér	65,6	59,1	58,5					
Bruttó hely. ráta II. pillér	0,0	14,1	20,5					
Pénzügyi fenntarthatóság								
Jelenlegi helyzet								
ESSPROS nyugdíjkiadások ⁴ , GDP %-ában	1995	2000	2002	1995	2000	2002		
	KSH	8,7	9,1	12,6		
Foglalkoztatás (2003) ⁵	Összes	Férfi	Nő	Összes	Férfi	Nő		
Foglalkoztatási ráta (30-54)	71,7	73,6	73,7		
Foglalkoztatási ráta (55-64)	17,1	21,9	25,6		
Tényleges munkaerő-piaci kivonulási kor ⁶	59,2	60,4		
Közfinanszírozás (2003) ⁷	PM							
Közdósság, a GDP %-ában	59,1			63,3				
Költségvetési egyensúly, a GDP %-ában	-6,2			-2,8				
Hosszú távú előrejelzések (nemzeti előrejelzés, 2004)								
	Szint			növekedés	Szint			Növekedés2
	2003	2030	2050	200X-50	2003	2030	2050	200X-50
Időskori függőségi ráta ⁸	16,5	27,8	41,7	+25,2	33,6
Köznyugdíj kiadások, a GDP %-ában ⁹	9,3	8,9	8,8	-0,5	12,6 (2002)
A nyugdíj-közkidadásokat alakulását meghatározó tényezők (2000-2050) ⁹	A változáshoz való hozzájárulás GDP %-pontban kifejezve				A változáshoz való hozzájárulás GDP %-pontban kifejezve			
Demográfiai függőség	+3,9							
Foglalkoztatottság	-1,2							
Jogosultsági kritériumok	-0,9							
Ellátások színvonala	-2,2							
Összesen (a maradékot is beleértve)*	-0,5							

Megjegyzések:

1. Forrás : EK Háztartáspanel/EU SILC, EUROSTAT, XXXX verzió. Ekvivalens jövedelmeken alapuló. Szegénységi küszöb az ekvivalens medián jövedelem 60 %-a ; egyenlőtlenségi mérőszám : jövedelem megoszlási arány S80/S20.
2. Forrás: EUROSTAT a 65-74 éves korú nyugdíjasok saját jogú medián nyugdíj jövedelme az 50-59 éves foglalkoztatottak medián keresetéhez viszonyítva, a nem nyugdíj jellegű szociális ellátások kizárása mellett. Lásd a módszertani feljegyzést.
3. Forrás: A szociális védelmi bizottság mutató számokat meghatározó alcsoportja /ISG/ által meghatározott számítási módszer, a tagországok számára. Egy férfi munkás 40 éves teljes foglalkoztatás melletti átlagkeresettel rendelkező, aki járulékokat fizet mind az első, mind a második nyugdíjbiztosításra, 65 éves korú nyugdíjazás esetén számított elméleti helyettesítési ráta. Lásd: módszertani megjegyzés
4. Forrás: ESSPROS, EUROSTAT. Beleértve meghatározott magán szociális biztonsági rendszerek kiadásait; lásd módszertani megjegyzést.
5. Forrás : Európai munkaerőpiaci felmérés XXXX
6. Kalkulációs módszer, még megvitatás alatt
7. Forrás : Európai Bizottság gazdasági pénzügyi szektorális igazgatóság
8. Forrás: EUROSTAT demográfiai előrejelzések 65 éven felüli személyek száma, 15-64 éves korúak százalékában.
9. Forrás: Pénzügyminisztérium, a Magyar Köztársaság 2005. évi költségvetéséről szóló törvényjavaslat melléklete alapján, 2004. október (beleértve a társadalombiztosítási nyugellátásokat, adózás előtt)